Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Октомнай 1921 оной | № 222 (18245) | 1989 оной сентябриин 27, среда | Сэн 3 мүн.

«Совет федерациин үндэһэ һууриин гол удхань бүгэдын мэдэрһэн иимэ тодорхойлолгоор харуулагдана: Союзай хүсэн түгэс бэшэ һаань, хүсэтэй союзна республикануд байхагүй, республикануудай хүсэтэй бэшэ һаань, Союз хүсэтэй байхагүй.

М. С. ГОРБАЧЕВ.

МҮНӨӨНЭЙ ЭРХЭ БАЙДАЛДА ПАРТИИН БЭЕЛҮҮЛХЭ НАЦИОНАЛЬНА ПОЛИТИКА

(КПСС-эй платформо)

КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ 1989 оной сентябриин 20-до баталагдаба

Советскэ Союзда тон табигдадаг болоо. Үндэсэн холбоотон асуудалшинидхэлгэ хубилган үндэсэн ба манай ороной ба асари ехэ удха шанартай гэжэ парти мэдэмжэ шинидхэбэри имагтай общественые революционер шэнэдхэлгын ороон дотор болоно. Тиимэ болоо, ороной шэнэдхэлгын ба ехэ гэжэ Коммунис партийн Үндэсэн Программ дотор гол шухала удха тавигдаа. Энэ зорилгодоо КПСС-эй XIX Үндэсэн конференциин баталсанаар «Нацинуудай хоорондохи харилсаануудай тухай» Платформо дотор гүнзэгы тусгаатай найруулагдан гарсаа.

Арадай депутадуудай съездэй Һүүлээр Үндэсэн союзна, республикан ба нютагай зургаалгаанууд Арадай депутадуудай съездэй дээрэ дэбжүүлэгдэһэн шэнэ дурадхалнуудые хараада абаһанай дүнгүүд. Эндэ элдэб үндэһэн яһанай совет хүнүүдтэ КПСС-эй ЦК-да ороһон бэшэгүүд доторхи һанамжануud оруулагданхай.

ЯР УГ БАЯЛИГ БИДЭНДЭ ҮЛӨӨГДЭҺЭН БАЙГААБ?

ССР Союзай бүридэлгэ хатуу шанга политическэ тэмцэлэй оршондо үнгэрһэн байгаа. Ороной ерээдүйн национально-гүрэнэй байгууламжадэ ондо ондоогоор хандаха ушаргалта түрэл арадайнгаа түүхэдэ, соёл болбосоролой баялигта, ёһо заншалнуудта һонирхол үүсхэлэн байха юм. Харин эдэ эрилтэнүүдые тургэнөөр ойртуулха гэһэн теоретическэ заабаринууд, национальна асуудал бүрин дүүрэнээр, эсэслэн шинидхэгдэнхэй гэһэн баталалгануud һаад хүргэнэн байха юм. Энэнь ухаан сэдьхэлэй байдалда национальна олон янзын эйлнуудэй бии байһые тоогоогүй байһыень харуулаа.

Һүүлэй хэдэн арбаад жэлнүүдтэ зарим хизаар нютагуудта болоһон демографическа, экономическа болон социальна хубилалтануud үндэһэн ба ерэһэн хүн зоной хоорондохи тэнсүүрине нилээн ехэр хубилгаа, энэнь үндэһэ яһатанай сэдьхэлдэ өөрынгөө онсо өөрсэ шэнжэеэ гээхэ гээшэ аюултай гэһэн бодол түрүүлнэ. Гэхэтэй хамта хүн зоной тоогой түргэнөөр ургаһан ушар социальна шэнжэтэй нэмэлтэ бэрхэшээлнүүдые тохёолдуулаа, хүдэлмэришэн ангиин национальна бүридэлдэ муугаар нүлөөлөө. Нүгөө хизаар нютагуудта хүн зоной олоор түрэдэг ушарһаа ажалай газарнууд үсөөдэнэ. Эдэ бүгэдэ мүн лэ нацинуud хоорондохи харилсаануудые шахардуу болгоно.

Национальна политикын ленинскэ ёһо гуримуудые эбдэһэн ушарһаа ороной бүхы арадуud, тэдэнэй тоодоород арадшье хохидолдо ороо. Бүхы манай Союзые нэгэдүүлхын эхин болоһон, национальна хизаар нютагуудай гээгдэлһээ гараха хэрэгтэнь шинидхэхы хубитаяа оруулһан Россидашье мүн баһа олон тоото социально-экономическа асуудалнууд, оршон тойронхи байгаалие хамгаалха, түүхын гэршэнүүдые һэргээхэ, уг үндэһэн соелой баялигуудые сахин хамгаалха асуудалнууд шинидхэгдэхээр боянхой.

Үндэһэ яһатанай онсо өөрсэ шэнжэнүүдтэ һаная амараар хандаха, олонхи социальна асуудалнуудай шинидхэгдэгүй байһан ушар национальна мэдэрэлдэ хүндүүлхэйгээр нүлөөлнэ, гомдол түрүүлнэ, зэримдаа энэнь оршон байдалые шахардуу болгожо, национальна асуудалнуудые хэтэрүүлмэ шангаар табижа, һүйдхэл эмхидхэхэ дурэтайшуулда туһална. Эдэ бүгэдэ ороной зарим хизаар нютагуудта оршон байдалые шахардуу шанга болгоо, энэ талаар олошорһон зурилдөөнүүдые һая эхилһэн хубилган шэнэдхэлгэдэ оруулалдаа.

Эрид шинидэнги хубилалтануудай харгы замда ороһон Советэй Национальностынуудай Совет болон тэрэнэй комиссинууд тусхайтаар зүбшэхэ зэргэтэй.

Национальна асуудалаар партийн мүнөө үеын политика хадаа хубилган шэнэдхэлгэ тухай партийн юрэнхы һургаалай эгээл шухала удха шанартай хубинуудайнь нэгэн гэжэ тодорхойлхо шухала гэжэ КПСС тоолоно, энэ политика манай ороной болон дэлхэйн дүршэлые хараадаа абажа, манай ороной бүхы арадуудта сүлөөтэйгөөр хүргэхэ, арадуудай үндэһэ яһанай илгааһаа дулдыдангүй бүхы хүнүүдэй адли тэгшэ эрхэнүүдээ зүбөөр тааруулан бэхижүүлхэ эрхэ бэйдал хангаха байна.

Дурадхагдаһан платформо — партийна комитедүүдэй, совет зургааануудай, эрдэмэй эмхи зургааануудай, үргэн слонуитын баталсанаар Совет нацинуудай социальна байгууламжа шанарайнгаа талаар хубилжа байгаа. Оюун бодолой талаар уг үндэһэн болбосоролоо сахиха, хүгжөөхэ эрхэ байдал тогтоогдоо. Экономическа нэгэн адли эрилтэ хэрэглэмжэнүүдтэй, нэгэн адли зорилготой, хүсэл эрмэлзэлтэй байһан ушарһаа саашадаа нэгэдэлгэ үргэлжэлөө, энэнь социальна шэнэ нэгэдэлэй — совет арадай бүридэлгэдэ хүргэнэн байха юм.

Эдэ бүгэдэ урдань үзэгдэдэг байһан хёморолдоое, бэе бэедээ этигэхэгүй, найдахагүй ябадалые удаа дараалаа дабаха, арадуудай хани барисаа бүридүүлхэ арга олгоо. Тэрэнэй хүсэ шадалынь, бата бэхи байһаниинь Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда бүрин дүүрэнээр харагдаа, тиихэдэ совет хүнүүд олонациональна Эхэ оронойнгоо эрхэ сүлөөгэй, бэеэ даанги байдалай түлөө бодожо, хамтадаа фашизмые бута сохижо, илалта туйлаһан юм.

Хүгжэлтын саашадаа хэды зүрилдөөнүүдтэй байбашье, арадуудай экономическа, социальна болон ухаан бодолой талаар дабшалта хэлбэришэгүй һэн. Ороной бүхы хизаар нютагуудта томо-томо үйлэдбэрилгын хүсэнүүд бүридүүлэгдэ. Республикануудта өөрын хүдэлмэришэн анги, эрдэмэй-техническэ, уран һайхаһай интеллигенци хүгжэн гараа. Хамжалга ба онһожоруулгаар үндэһэлэн хүдөө нютагай шэнжэ шарай хубилаа. Бүхы совет арадуудай эрдэм гэгээрэлэй хэмжээн эрид түргэн ургаа. Хойто зүгые, Сибирь болон Алас-Дурные промышленна болон хүдөө ажахын талаар хүгжөөһэнэй, индустриальна эрдэмэй ба соёлой түбүүдые байгуулһанай ашаар ороной үндэһэ яһатадай байрладаг газарнууд хубилаа. Мүнөөдэр олон ондоо үндэһэ яһанай хүн зоной суглаа хүдэлдэгүй газар гэжэ байхагүй. Демографическа эрхэ байдал хубилаа городто ажаһуудаг хүн зоной тоо түргэнөөр олошорно.

Гүнзэгы эдэ хубилалтануud шэнэ байдалда хүргөө, тэдэнние национальна ниитэ нэгэдэл бүхэнэй саашадаа хүгжэлтэдэ таарамжатай эрхэ байдал зохёоходоо, мүн тэрэшэлэн нацинууд хоорондохи харилсаануудые таарамжатай зохидоор хүгжөөхэдөө анхаралдаа абаха шухала. Энээнһээ уламжалан, национальна политикые эрид шинидэнгээр шэнэлхэ гээшэ хойшолуулашагүй эрилтэ болоно.

Гэхэтэй хамта манай ороной мүнөө үедэ ушарһан национальна хүгжэлтэй болон нацинууд хоорондохи харилсаануудай гол шухала асуудалнууд үнгэрһэн үе сагта өөрын гүнзэгы эшэ үндэһэтэй. Эдэ бүгэдые шалгаа тодорхойжо, социалис хүсэл эрмэлзэлдэ, гол ёһо гуримуудта таарадаггүй зүйлнүүдые эрид бүруушааха хэрэгтэй.

Национальна политикада пролетарска революциин үгэһэн тулхисэ манай бүхы түүхэдэ хэзээдэшье замхаагүй. Зүгөөр В. И. Ленинэй нэна барааһанай һүүлээр ниитын хүгжэлтэдэ болоһон зүб бэшэ хубилалтануud нацинууд хоорондохи харилсаануудта муугаар нүлөөлһэн байха юм.

Бүхы юумые нэгэ түбөө хүтэлбэрилхэ, нэгэн адли тухэлтэй байгууламжада түшэглэдэг байһан захиран-зонхилхы системэ улам хүгжэхэ бүрөө национальна хүгжэлтын эрилтэнүүдые анхарахаа болёо. Үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые таарулан хүгжөөлгэһөө эхилээд, хэлэнэй, эрдэм һургуулиин, соёл болбосоролой асуудал шинидхэлгэ хүрэтэр албан зургаанай тала барижа, бүдүүлигээр, дунда зэргыень барагсаажа шинидхэдэг гурим булюу хүсэтэйгөөр тогтоогдоһон юм. Ниитэ гүрэнэй аша тусые ергшалан хамгаалха гэһэн маягтайгаар республикануудай бэеэ даанги байдал хизаарлагдадаг, нютагайые шангадхаха тээшэ тэгүүлһэн хүсэн улам ургалаг һэн. 1924 оной Конституци дотор Союзай болон республикануудай эрхэ мэдэлые хубаарилһан гурим байн-байн мартагдажа, республикануудай бэеэ дааһан байдал гол түлэб ёһын тэдыдэ мэдэрэгдэдэг болоо.

Олон түмэн хүн гониие харшалһан хаанаһан, илангаяа бүхэли арадуудые хэр утһаа нааша ажаһуужа байһан газарһаань ондоо республикануud болон хизаар нютагуудта намнаһан ушар национальна шухала асуудалнуудай хурсадаһанай гол шалгаааануудай нэгэн болоһон байна. Тиимэ хуби заяан хальмагуудта, карачаевецуудта, балкарецуудта, чеченецүүдтэ, ингушүүдтэ, Крымэй татаарнуудта, түүрэг-месхетинецүүдтэ, немецүүдтэ, кореецүүдтэ, грегүүдтэ, курднуудта тудаа. Республикануудай олонхи партийна болон гүрэнэй хүдэлмэрилэгшэд, национальна интеллигенциин түлөөлэгшэд ямаршье үндэһэгүйгөөр национализмда гэмнэгдэжэ, мүрдэгдэдэг, харшалагдадаг байгаа. Нэгэ хүндэ шутэлгын үе сагта бүхы арадуud гашуудалта хохидол гээлтэдэ ороһон байна.

XX съездын һүүлээр тэдэ шинидхэбэринууд шүүмжэлэгдэжэ, болюулагдаһан байбашье, хуулигүй аашануудай хойшолонгуud бүхыдөө зайсуулагдаагүй юм. Эдэ гол шухала асуудалнуудай бии байһаниинь мүнөөшье болотор мэдэрэгдэнэ.

Мүнөөдэрэй олон тоото тон хурса гол шухала асуудалнууд индустриально - экономическа эрид түргэн хүгжэлтын өөрынь зүрилдөөнүүдһээ, тэдэнэй социальна болон экологическа хойшолонгуудые анхарангүй орхиһоноо эхитэй. Һалбаринуудые амаар амаарнь хутэлбэрилгын гурим ёһо, тэрэнтэй холбоотой албан зургаанай тала бариха ябадал национальна сэдьхэл бодолой мэдэрэлдэ ехэ хохидол үзүүлээ, энээнһээ уламжалан, национальна эрхэ байдал болон ёһо заншалнууд, экологическа байдалай хойшолонгууд, хизаар нютагуудые комплексноор хүгжөөхэ асуудалнууд анхаралда өбтадаггүй байһан. Республикануудай, хизаарнуудай болон областнуудай зургаанууд өөһэдөөшье үни удаан сагта промышленна үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые тэнсүүригүйгөөр хүгжөөхэ шэглэл баримталдаг байгаа.

Нацинууд хоорондохи харилсаануудта мүнөө бии байһан гол шухала асуудалнууд өхэ-хидээ бодото байдалай үйлэ хэрэгүүдые сэгнээгүй байһан ушартай холбоотой. Бүхы дэлхэйдэ хабаатай болоһон нацинуудай хүгжэлтэ болоч хоорондоо ойртолгын, бэеэ даанги байдалда эрмэлзэл ба нэгэдүүлгын холбоонуудай гүнзэгырэлгын хоорондохи зүрилдөөн манайшье олонациональна орондо үзэгдэһэн байна. Тэрэ тэрэ ёһотоор шэнжэлэгдэгүй, политикада хараада абтаагүй байгаа.

Национальна мэдэрэлэй ургалта түрэл арадайнгаа түүхэдэ, соёл болбосоролой баялигта, ёһо заншалнуудта һонирхол үүсхэлэн байха юм. Харин эдэ эрилтэнүүдые хангалгада нацинуудые түргэнөөр ойртуулха гэһэн теоретическэ заабаринууд, национальна асуудал бүрин дүүрэнээр, эсэслэн шинидхэгдэнхэй гэһэн баталалгануud һаад хүргэнэн байха юм. Энэнь ухаан сэдьхэлэй байдалда национальна олон янзын эйлнуудэй бии байһые тоогоогүй байһыень харуулаа.

Һүүлэй хэдэн арбаад жэлнүүдтэ зарим хизаар нютагуудта болоһон демографическа, экономическа болон социальна хубилалтануud үндэһэн ба ерэһэн хүн зоной хоорондохи тэнсүүрине нилээн ехэр хубилгаа, энэнь үндэһэ яһатанай сэдьхэлдэ өөрынгөө онсо өөрсэ шэнжэеэ гээхэ гээшэ аюултай гэһэн бодол түрүүлнэ. Гэхэтэй хамта хүн зоной тоогой түргэнөөр ургаһан ушар социальна шэнжэтэй нэмэлтэ бэрхэшээлнүүдые тохёолдуулаа, хүдэлмэришэн ангиин национальна бүридэлдэ муугаар нүлөөлөө. Нүгөө хизаар нютагуудта хүн зоной олоор түрэдэг ушарһаа ажалай газарнууд үсөөдэнэ. Эдэ бүгэдэ мүн лэ нацинуud хоорондохи харилсаануудые шахардуу болгоно.

Национальна политикын ленинскэ ёһо гуримуудые эбдэһэн ушарһаа ороной бүхы арадуud, тэдэнэй тоодоород арадшье хохидолдо ороо. Бүхы манай Союзые нэгэдүүлхын эхин болоһон, национальна хизаар нютагуудай гээгдэлһээ гараха хэрэгтэнь шинидхэхы хубитаяа оруулһан Россидашье мүн баһа олон тоото социально-экономическа асуудалнууд, оршон тойронхи байгаалие хамгаалха, түүхын гэршэнүүдые һэргээхэ, уг үндэһэн соелой баялигуудые сахин хамгаалха асуудалнууд шинидхэгдэхээр боянхой.

Үндэһэ яһатанай онсо өөрсэ шэнжэнүүдтэ һаная амараар хандаха, олонхи социальна асуудалнуудай шинидхэгдэгүй байһан ушар национальна мэдэрэлдэ хүндүүлхэйгээр нүлөөлнэ, гомдол түрүүлнэ, зэримдаа энэнь оршон байдалые шахардуу болгожо, национальна асуудалнуудые хэтэрүүлмэ шангаар табижа, һүйдхэл эмхидхэхэ дурэтайшуулда туһална. Эдэ бүгэдэ ороной зарим хизаар нютагуудта оршон байдалые шахардуу шанга болгоо, энэ талаар олошорһон зурилдөөнүүдые һая эхилһэн хубилган шэнэдхэлгэдэ оруулалдаа.

Эрид шинидэнги хубилалтануудай харгы замда ороһон совет общество мүнөө үнгэрһэн үе сагые шүүмжэлхыгээр сэгнэжэ байна. Бүхы үнэтэй сэнтэй юумые сахин хамгаалхатайгаа хамта үнэн зүб бэшэ зүйлнүүдые зайсуулха, манай ороной арад бүхэнэй экономическа, политическэ ухаан бодолой ажабайдалда шэнэ хүсэ нэмээхэ, национальна хүгжэлтэдэнь хүгжэлтын үргэн харгы зам нээхэ зорилго табигдана. Тиихэтэй хамта-социалис обществынгоо интернациональна нэгэдэлые улам хүгжөөхэ, баяжуулха, олонациональна Совет гүрэнөө бэхижүүлхэ зорилготойби. Нацинууд хоорондын харилсаануудые шэнэ үндэтэ һуури дээрэ таарамжатай зохидоор хүгжөөхэ гээшэ партийн национальна политикын эгээл гол шухала зорилгонуудай нэгэн мүн.

Энээнтэй холбоотойгоор харахада, национальна политикын холын хараата зорилгонууд болон гол шэглэлнүүд ямарнууд байхаар хараалагдаһаб?

Социализм өөрынгөө бүсад шэнжэ шанарнуудай дунда арадуудай адли эрхэ эдлэхэ ёһо гурим хараалдаг, энэнь арад бүхэн бэеэ даанги байдалаа, уг өөрсэ шэнжэеэ, хэлэеэ, соёл болбосоролоо, ёһо заншалнуудаа сахин хамгаалха эрхэтэй, бодото арга боломжонуудтай байха эзэргэтэй гэһэн удхатай. Национальна болон интернациональна баялигуud болон аша туһанууdые таарамжатай зохидоор харилсалгые хангаха даамай гүрэнэй, ниитын ба экономическа онол арганууdые зохёохо гээшэ мүнөөдэр гол шухала зорилго мүн болоно.

СОВЕТ ФЕДЕРАЦИИЕ ЯАЖА НАРИЖУУЛАН ҺАЙЖАРУУЛХАБ, ХҮСЭН ТҮГЭС БОЛГОХОБ?

1985 оной апрельһээ манайда экономикодо, политикада болон ниитын ажабайдалай бүсад һалбаринуудта реформонуудай программа бэелүүлэгдэжэ байнхай. Ороной хүгжэлтын бүхы ябаса совет федерацида үндэһэн шухала хубилалтанууdые хэхэ хэрэгтэй гэһэн тобшолол хэхэ арга олгоно.

Совет республикануудай гүйсэд дүүрэн һайн дурааараа нэгэ союзна гүрэн болжо нэгэдэлгэ хадаа манай федерациин бата бэхи байлгын эрхэ нүхэсэл мүн болоно. Энэ федераци дотор республика бүхэн өөрынгөө эрхэ түлөөлэлгэ ба бэеэ даанги байдал үлөөдэг, хамтын шинидхэбэринүудые зохёон найруулгада ба баталан абалгада хабаададаг юм. Тэрэнэй бодото удха шанараар, нацинуудай өөнэдынгөө байдал өөнэдөө тодорхойлхо ленинскэ гол ёһые һэргээхын түлөө шинидхэбэри абаһан СССР-эй Арадай депутадуудай съездын хараа бодол онсо шухала удхатай байна. Тэрэ зохихо демократическа хуули ёһыень талаһаа лаб хангагдаһан байха ёһотой.

(Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта).

СССР-эй Верховно Советэй хоёрдохи сесси

ҮРГЭН ЕХЭ ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ТУЙЛАХА

Верховно Советэй сесси хүдэлмэрэй шатада ба Национальностынуудай Советэй хамтарсан сентябриин 25-дэ эхилбэ.

Сессиин заседани дээрэ тулгаһан М. С Горбачев, депутат буридэлдэ мэдэрсэхэ зуураа, ниинарай эдэбхи үүсэлтэ ханажа байна.

Верховно Советэй хүндэтэ нүхэдые амаршалаад, ханануудаа хэлэхые тэрэ хэлэбэ.

Тэрэ общество болон оршон байдалдаа сессиин хүдэлмэрэй тиигэнэ ёһотойбди. Мүнөө дэлгэрэнгы шэнэ үлүү гэжэ ба-дэб гэхэдэ, тэрэ-ба һайн мэдэрэжэ, дэрэнэ тиигэнэ үдэрнүүдтэ, Верховно Советэй хүдэлмэрэй тэмцэлтэй, үйлэ хэрэгүүд түрэ бэшэ хэлэһэн байна.

Сессиин хүдэлмэрэй шатада орон дотор болжо байһан байдалда Верховно Советэй үгэ-ые зүб гэжэ хэлэхэ мүнөөшье иимэ байдал тохёолдоһоор. Үнгэрхэдөө, зарим асуудалнуудаар байдалнай улам орёо түгшүүрилтэй болоһон байна гэжэ баталха ёһотойбди.

Манай хүдэлмэриин һэргэдэхын урда тээхэнэ намарай сессиин онсо шэнжэнүүд тухай, ямар хараа зорилготой байһан тухай асуудалые эдэбхитэйгээр зүбшэн хэлсэбэбди. Арадай депутадуудай дунда болоһон үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдэй үедэ, хэблэлдэ, общество дотор энэ темэ түрүүшын эллжэлдэ табигдаһан байгаа. Хэрбээ удхаар һулашаг, гэбэшье хэрэгтэй шэрүүн һанал бодолнуудые анхаралдаа абэнгүй офхибол, Верховно Советтэ хүндэгүйгөөр хандаха гэһэн удхатай болохо бшуу. Эгээл тиимэһээ общество дотор энэ сессиин хүдэлмэри тон шуухала удха шанартай гэжэ тоологдоно гээд тэмдэглэхэ ёһотойбди. Энээнһээ горитой үрэ дүнгүүдые, ажабайдалай олохон асуудалнуудта шухала харюунуудые, ехэ ехэ шинидхэбэринүүдые абаһые хүлеэнэбди. Хабарай сессиин түгэсхэхы шатада эдэ бүгэдэн туһай хөөрэлдөөн болоо һэн. Иимэ һанамжануud гүнзэгы удхатай, үндэһэ баримтатай. Мүнөө бидэнэй хүрэжэ ерэһэн оршон байдалда тэдэ үнгэржэ байна. Социальна байдалые һайжаруулхын тула, хубилган шэнэдхэлгые бүхы шэглэлээр ураншань дабшуулхын тула хойшолуулашагүй хэмжээнүүдые абаха шухала гэжэ хэлэгдэдэ һэн. Нэн түрүүн социально-экономическа һалбарида хубилалтануud бэелүүлэгдэхэ эзргэтэй.

Зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаһан асуудалнууд обществын хүлеэжэ байһан тэдэ хэмжээнүүдые зохёожо абаха арга олгохо юм гэжэ энэ сессиин асуудалнуудые зүбшэн хэлсэһэн СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй гэшүүд бултадаа бодомжолно гэжэ тоолоноб. Зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаһан асуудалнууд гэнтэ хараада абтаа бэшэ ха юм даа. Энэн тухай нүхэр Лукьянов дэлгэрэнгыгээр хэлэхэдэ, али бүхы асуудалнуудай ямар шалгаагаараар оруулагдаһыень тэйлбарилна бээ. Иимэ юумэндэ таанедай анхарал хандуулхые хүсэнэб.

Мүнөөнэй сессиин хүдэлмэриин асуудалнуудай дундаһаа нэн түрүүн 1990 оной социально-экономическа хүгжэлтын түсэбые зүбшэн хэлсэжэ, баталан абаллые онсолон илгаха байнаб. Магад, энэ хадаа юрын хэрэг, засагай дэдэдын зургааануудай жэл бүхэндэ шинидхэжэ байдаг асуудал шэнгээр һанагдажашье болохо. Мүнөө, хойшолуулашагүй шухала олохон асуудалнуудые шинидхэхэ ёһотой болоод байхадаа, түсэб зохёожо, баталан абаха гээшэ тон шухала удха шанартай хэрэг болоно гэжэ тоолоноб. Бидэ энэ харюусалгатай хүдэлмэриие хэн нэгэндээ даалгажа шадахагүйбди. Манай обществын һанаа зобоожо байһан бүхы асуудалнуудые хаража үзөөд, шинидхэбэри абаха хэрэгтэй. Ерэхэ жэлэй социально-экономическа хүгжэлтын түсэбэй проектые зүбшэн хэлсэхэдээ, эдэ бүгэдые Сэелүүлхэ арга олгохо байна.

Али бүхы шинидхэбэри гүнзэгы үндэһэ баримтатай, бүхы юумэ хараада абаха, харюусалгатай байха ёһотой. Юундэ имагтал бидэнэй энэ тэрэ асуудалые шинидхэхэ ёһотой болоһомнай совет хүнүүдтэ али байха эзргэтэй. Түсэбэй үндэһоор нэн түрүүн хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэхи байдалые гуримшулха хэмжээнүүд абтаха ёһотой. Энэнь дэлгүүрые эд бараагаар хангаха, тиихэтэеэ хамта мүнгэн ашаг олзын хэмжээлэшэгүй өхөөр ургалые зогсоохо бүлэг хэмжээнүүдые бэелүүлхээр багсаамжалагдана. 1990 оной түсэб соо манай экономикодо социальна шэглэлдэ гол анхарал хандуулагдаха ёһотой. Ерэхэ жэл хадаа манай экономикые мүнгэн һанагай талаар гуримшуулха асари ехэ шинидхэбэринүүдые баталан абаха саг болохо ёһотой.

Эдэ бүхы хүшэр бэрхэшээлтэй шинидхэбэринүүдые зохёожо абахадаа, эдэ бүгэдэ юундэ шухала хэрэгтэйбэ, ойрын үрэдүйдэ эдэ бүгэдэ ямар хойшолонгуудтай байхаб, хэрбээ иимэ шинидхэбэринүүдэй баталагдан абтаагүй һаань, маанадые юун хүлеэжэ болохоб гэжэ манай арад зондо тобойсо харуулха хэрэгтэй.

Үшөө нэгэ шухала ушарта тогтохомни. Верховно Совет транспортын хүдэлмэри тухай, бүһалгааануудта хандаса тухай, худалдаа наймаан болон кооперативуудай хүдэлмэридэ гурим тогтоохо тухай, үбэлдэ бэлдэхэ тухай шинидхэбэринүүдые хараалжа, баталан абаха ёһотой. Хүнүүдэй ажабайдалда сэхэ хабаатай эдэ бүхы асуудалнууд комитедүүдэй, комиссинуудай, палатануудай, Верховно Советэй бүхы сессиин гол анхаралда табигдаха эзргэтэй. Республикануудтай, СССР-эй Верховно Советэй комиссинуудтай, комитедүүдтэй хамтаараа ажаллажа, правительство эдэ бүхы асуудалнуудаар шухала шинидхэбэринүүдые бэлдэжэ, дурадхалнуудые оруулха ёһотой.

Саашань, Экономическа ба политическэ реформонуудые урагшань шууд сэхээр дэбшуулхын, нацинууд хоорондын харилсаануудые һайжаруулхын тула түбхын түрүүлэн Зөөри тухай, Газар тухай, Арендэ ба арендынэ харилсаанууд тухай, Налогой гурим тухай Хуулинуудай проектнүүдые хаража үзэхэ эрилтэ табигдана. СССР-эй Верховно Советэй хабарай сесси дээрэ хүдэлмэрэй эдэ бүгэдэндэ анхаралаа хандуулгаар түгэсхэһэн байхабди. Республиканска болон нютагай Соведүүдэй болохоёо байһан һунгалтанууdые хараада абажа, СССР-эй Конституцида хубилалтанууdые оруулха тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдэхэ, национальна асуудалда хабаатай хэдэн хуулиин актнууд баталагдан абаха байна.

Хэрбээ дурадхагдаһан зүблэхэ зүйлэй бүхы асуудалнуудые хараада абабал, айхабтар ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри бидэнике хүлеэнэ гээд хэлэжэ болоно. Юрэдөөл, энэ ушар, нэгэдэхи сесситэй жэшэбэл, хүдэлмэрэй улам эмхитэйгээр, бүтэмжэтэй һайнаар ябуулха, хүдэлмэриингөө сагые гамтайгаар хэрэглэхэ арга олгохо байна. Энэ талаар харилсаа холбоогоо улам үргэдхэл. Зүблэхэ зүйлэй асуудалнуудые шинидхэлгэдэ иимээр лэ хандахые общество хүлеэнэ гээд этигэл найдалтайгаар хэлэжэ болоно.

Нүхэдүүд, үшөө нэгэ асуудалда тогтожо хэлэхэ хүсэлэнтэйб. Орон дотороо жааг журамаа шангадхаха, гүрэнэй ба ниитын гуримые бэхижүүлхэ шухала хэрэгтэй болоһыень бидэ бултадаа ойлгожо, мэдэржэ байнабди. СССР-эй Верховно Советэй нэгэдэхи сессиин түгэсхэлдэ гэмтэ ябадалтай тэмсэлые шангадхаха тогтоол нэгэн дугаар баталан абаа һэмди.

Энэ талаар хүдэлмэри үргэнөөр ябуулагдана, түрүүшын үрэ дүнгүүдые үгэжэ эхилэнхэй. Зүгөөр үрэ дүнгүүдынь тиимэшье ехэ бэшэ байна. Хуули хамгаалгын зургааануудай зоримгойгоор, эдэбхитэйгээр хүдэлжэ эхилһыень, олониитын тэдэнние һайнаар дэмжэдэг болоһыень обёоронгүй байха ёһогүйбди. Гэбэшье энэ талаар эрид хубилалтануud болоногүй, мүнөө дээрээ гэмтэ ябадал үргажа байна. Энэнь һанаеемнай ехээр зобооно. Предприятинууд болон эмхи зургааануудай гэмгүй һайн хүдэлмэри, хүнүүдэй ажал, ажабайдал, аюулгүй байдал олохон ушарта ниитын гуримгүй байдалһаа, нацинууд хоорондын хёмороо зүришэлдөөнүүдһээ, энэ тэрэ эрилтэнүүдээ али бүхы арагаар хангаха һэдэлгэнүүдһээ, хүсэ хэрэглэлгэнһээ үршаг түбэг, аюул ушарна.

Энэ хадаа тон хангалтагүй, аюултай үзэгдэл болоно, Тэрэ хубилган шэнэдхэлгын хэрэгүүдэй хүгжэлтэдэ һаад тойбо ушаруулна, бүхы обществодо муу үүргэ нүлөө үзүүлнэ гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. КПСС-эй ЦК-гай гэшүүд — хүдэлмэришэд болон тарааашадтай хэдэн удэрэй урда тээ хөөрэлдэхэдөө, энээндэ үшөө дахин этигээ һэм.

Хүсэ хэрэглэлгэ хадаа али бүхы асуудалнуудые шинидхэхэ онол арга болохо ёһогүй гэжэ манай общество дотор һайнаар ойлгохо шухала. Хүсэ хэрэглэхэдээ, али бүхы асуудалнуудые шинидхэлгые тодорхой бэшэ болзороор хойшолуулха, тэрэнние орёо түгшүүрилтэй болгохо байнабди, Бидэнэй хүсэжэ байһан демократическа, хуули ёһото гүрэнние байгуулгын эрхэ бэйдалда хуулида түшэглэхэһөө ондоо политическэ ябуулганууд, нэн түрүүн үгэеэ ойлгосоһоной ашаар али бүхы асуудалнуудые шинидхэхэ хүсэл эрмэлзэлһээ ондоо арга байха ёһогүй, байжа шадахашьегүй. Эгээл тиимэһээ

(Түгэсхэлынь 3-дахи нюурта).

фия Государственной АССР по
ифии и книжным
ул. Ленина, 35
Индекс 04613

МҮНӨӨНЭЙ ЭРХЭ БАЙДАЛДА ПАРТИИН БЭЕЛҮҮЛХЭ НАЦИОНАЛЬНА ПОЛИТИКА

(КПСС-эй платформо)

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

СССР-эй арадуудай өөһэдынгөө байдал өөһдөө тодорхойлхо ябадал бэелүүлэгдэгүй гэһэн, тэрэниие ганцал таһалан амяарлаха хэрэг болгохо, тиигэжэ национальна асуудал шидхэлгын олон ушарта хэрэглэмээр энэ гол ёные муудхаяа һэдэлгэнүүд ямаршье үрэ үгэхэгүй. Өөһэдыгөө тодорхойлолгые амяараа болохо эрхэ бэелүүлгэтэй холбоотой нэгэ сагай ганцал үйлэ хэрэг бэшэ гэжэ бүхы совет болон дэлхэйн дүй дүршэл харуулна. Энэмнай национальна нэрэ хүндые батадхалгын, политическэ ба экономическа бэеэ даанги байдал бэхижүүлгын, хэлэ болон соёл болбосорол хүгжөөлгын орёё, олон талын үйлэ хэрэг мүн.

Мүнөөнэй эрхэ байдалда энэ гол ёһон хадаа национальна өөрсэ байдалые, бэеэ даанги байдалай бүхы аша туһануудые хэрэглэхэ арад бүхэнэй эрхые, өөрынгөө хүгжэлтын асуудалнуудые өөһдөө шидхэхэ эрхые тэрэ зандань байлгаха арагтай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ дотор эгээл эли тодоор бэелүүлэгдэнэ гэзэ. Энэзнтэй хамта өөрыгөө хүтэлбэрилгэ хадаа бүгэдэндэ хабаатай зорилгонуудые шидхэхын тула республикануу болон национальна байгуулалтануудай һайн дурааяа нэгэдэхэ ябадал буруушаадаг байна.

Нацинуудай өөһэдынгөө байдалые өөһэдөө тодорхойлхо гол ёные хэлбэришэгүйгөөр хамгаалха зууряа, шэнэдхэгдэһэн федерацияр дамжуулан, тэрэниие шэнэ политическэ ба экономическа удхаар дүүргэн, бүхы совет нацинуудай олон өндөө эрилгэ хэрэглэмжэнүүдые хангаха, тэдэнэй наци бүхэн, манай орон дотор байгуулагдаһан арадай ажахын комплексдо, эрдэм ухаанай болон соёл болбосоролой хүсэ шадалда түшэглэн, өөрынгөө экономико болон соёл болбосоролые хүгжөөхын тула үргэн арга боломжонуудые абадаг байхаар эрхэ байдал байгуулха гээшэ эгээл шухала политическэ зорилгонь болоно гэжэ КПСС тоолоно. Энэ политикань совет арадуудай интернациональна нятга нэгэдэлые батадхаха, ССР Союзые бэхижүүлхэ зорилгатэй.

Совет федерацида айхабтар ехэ арга боломжонууд бии, тэдэниие дүүрэн хэмжээгээр хэрэглэхэ гээшэ тон шухала.

Союзна республикануудай ба нэгэн бүхэли ССР Союзай эрхэнүүдые эгээл һайнаар таарадуулха гээшэ манай федерацийн тогтууритай байлгын ба амжалтатайгаар хүгжэлгын эрхэ нүхэсэл мүн. Энэзнһээ уламжалан, зубшэн хэлсэжэ шидхэбэрийн олдохо ёһотой гол шухала хэдэ хэдэн асуудалнууд түрүүшын эзлжэндэ табигдана гэзэшэ.

Нэгэдахинь. Совет федерацийн үндэһэ һуурини гол удхань бүгэдыи мэдэрэлэн иимэ тодорхойлоор харуулагдана: Союзай хүсэн түгэс бэшэ һаань, хүсэтэй союзна республикануу байхагүй, республикануудай хүсэтэй бэшэ һаань, Союз хүсэтэй байхагүй.

Энэзнтэй зохилдуулан, Союзай болон республикануудай эрхэ мэдэл ба али алинайнь үзэлгэнүүдые эли тодоор тодорхойлхо хэрэгтэй.

Политическэ ба экономическа байгуулалтын үндэһэ һууринуудые ба хүгжэлтые тодорхойлхын, ороной бэеэ хамгаалалга, аюулгүй байдал хангахын, гадаадын политикые бэлүүлхын, экономикын, эрдэм ухаанай болон соёл болбосоролой талаар хамтын зорилгонуудые таарадуулхын тула, хүнэй эрхэнүүдые хангахын ба аршалан хамгаалхын, нэгэдэлгын үйлэ хэрэгүүдые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхын ба бэе бэедээ туһалалые эмхидхэхын тула хэрэгтэй болодог хүүли ёһоной эрхэ түлөөлэлгэнүүд Союзда батадхан үгтэһэн байха ёһотой. Союз мүн тэрэшэлэн ороной арадай ажэхын комплексые эршэтэйгээр, тогтууритайгаар хүгжөөлгэдэ хэрэгтэй эрхэ түлөөлэлгэтэй бэйха ёһотой. ССР Союзай эрхэ түлөөлэлгэнүүдэй тоонь шидхэхы дүүрэн шэнжэ шанартай байха ёһотой. Тиихэдээ удаадахи эрхэ түлөөлэлгэнүүдһээ эхи абахада, таарамжатай гэжэ һанагдана:

— Бэеэ даанхай социалис гүрэнүүдэй — федерацийн гэшүүдэй эрхэ мэдэлдэ таараха бүхы эрхэнүүдые союзна республикануудта үгэхэ. Һайн дурааяа Союзай мэдэлдэ даамжуулһанһаань бэшэ гүрэнэй ба нийтын ажабайдалай бүхы асуудалнуудые тэдэнэр шидхэхэ эрхэтэй.

— ССР Союзай мэдэлдэ үгэтэнэн асуудалнуудые шидхэлгэдэ союзна республика хабаадаха эрхэтэй. Иимэ хабаадалгыень ССР Союзай зургаануудта байдаг союзна республика бүхэнэй түлөөлэлгэтэ зургаан, мүн тэрэшэлэн нийтэ союзна шидхэбэринүүдые зохёон табиха ба баталан абаха тогтоогдомол түсхай гуримууд хангадаг юм.

— СССР-эй Хуулийн үндэһэ һууринуудые болон хүүлинуудые ССР-эй Союз баталан абадаг. Тэдэнь СССР-эй бүхы газар дээрэ адли хүсэтэй байдаг ба республикануудай хүүлинууд дотор тодорхойлогдодог.

— Хэрбээ союзна хүүли Союзай эрхэ түлөөлэлгэнүүдһээ үлүү гараха байгаа һаань, республика тэрэниие болюулха тухай асуудал табиха эрхэтэй; тэрэшэлэн республикын эрхэ мэдэлэй хэмжээнһээ үлүү гараһан, мүн ССР Союзай хүүлида зүришэһэн республиканска хүүли мүн лэ болюулагдаха үшартай.

— Союзна республикын конституционно эрхэнүүдые тэдэнэй эбдэхэ байгаа һаань, союзна правительствын тогтоолнууд болон захираатануудые өөрынгөө газар дээрэ союзна республикануудай засагай дээдын түлөөлэлгэтэ зургаанууд буруушааха ба бэелүүлгыень тогтоохо эрхэтэй.

— ССР Союзай ба республикануудай засагай ба хүтэлбэрилгын зургаануудай хоорондо, мүн тэрэшэлэн союзна республикануудай болон гүрэнэй-национальна ба национально-территориальна бүсад байгуулалтануудай хоорондо бии боломоор арсалдаануудые зүбөөр шидхэхэ онол арганууд болон эли тодо дүриимүүд федеративна хүүли ёһото гүрэнэй хэмжээн дотор байгуулагдаха ёһотой. Энэ үялые нэн түрүүн СССР-эй Конституционно хиналтын комитет, харин хэрэгтэй болоһон үшарта — СССР-эй Верховно Совет болон СССР-эй Арадай депутадуудай съезд дүүргэжэ шадаха байгаа.

— Манай федерацийн нарижуулан һайжаруулгада, союзна болон автономито республикануудай эрхэнүүдые үргэдэлгэдэ шухала үүргэ тэдэнэй Конституцинууд дүүргэхэ байна. Тэдэ хадаа республикануудай социально-экономическа, соёлой болон бүсад өндөө илгээнүүдые,« тэдэнэй түүхэдэ тогтонижоһон ёһо зангилануудые элирхэйлэн харуулхэ үүргэтэй, тиихдээ тэдэ СССР-эй Конституцида зүришэхэ ёһогүй.

Хоёрдахинь. Мүнөөнэй эрхэ байдалда өөһэдынгөө байдал өөһэдөө тодорхойлолгын ба бэеэ даанхай байлгын экономическа удхань ажахын тоосоондо ба өөһэдынгөө мүнгөөр өөһэдыгөө хангаха гуримде республикануудай дамжан оролгодо элэгэ харагдана. Энэзнтэй зохилдуулан:

— Энэ асуудалаар абтаһан хүүлинуудай нийтэ союзна үндэһэ һууринуудай ёһоор байгаалиин нөөсэ баялигуудые хэрэглэхэ тухай хүүлинуудые союзна республикануу абадаг. Тиихэдээ газаар, тэрэнэй баялигууд, ой модоной, уһанай болон байгаалиин бүсад нөөсүүд хадаа союзна республикын ба ССР Союзай мэдэлэй зөөри болоно гэһэн ойлгомжоһоо эхи абаха хэрэгтэй.

— Эд зөөриин эзэн байха ба мэдэлэрээ хэрэглэхэ асуудалнуудаар эрхэнүүд ба харюусалые тодорхойгоор тогтоохын тула промышленна, транспортна, худее ажахын, хүдэлдаа наймаанай, коммунальна болон бүсад предприятинуудай нийтын зөөриин тодорхой түхэл янзануудта: нийтэ союзна, республиканска (союзна ба автономито республикануудай), коммунальна, кооперативна, нийтын эмхинүүдэй, ажалша коллективуудэй, акционернэ бүлгэмүүдэй ба ажахын бүсад нэгэдэлнүүдэй мэдэлдэ байһанийнь тодорхойлогдохо ёһотой.

— Союзай болон республикануудай зөөриин хажуугаар тэдэнэй хамтын, союзно-республиканска мэдэлэй предприятинууд, мүн тэрэшэлэн зөөриин холимог түхэлтэй, тэрэ тоодо гадаадын хөрилсаанай хабаадалгатай зөөриин хамтын түхэл янзануудые шэлэхэ болохо. Эдэ эд зөөри хэрэглэхэ, эзэн байха ба мэдэлээрээ зонхилхо эрхэ, тэдэниие тусгаарлан амяарлаха хүрэтэр, хэлсээнэй үндэһөөр тодорхойлогдодог байха. Энэл үндэһэ һуури дээрэ хоёр гү, али хэдэ хэдэн республикануудай мэдэлдэ байһан зөөри хэрэглэхэ ба эзэмдэн зонхилхо асуудалнууд гуримшуулагдадаг.

— Ажахы эрхилэлгын экономическа очол арганууд болон түхэл янзануудые шэлэхэ ябадалые өөрынгөө газар дээрэ республикануу бүсэ даагаад бэелүүлдэг. Тиихэдээ үйлэдбэриин нэгэдэлэй ба үйлэдбэрилгын хүсэнүүдэй байгуулламжын бодого хэм хэмжээнһээ эхи абан, экономическа ашаг үрын ба социальна үнэн зүб байдалай гол ёһонуудые, хүн зоиние гүйсэд дүүрэнээр ажалда хабаадуулха хэрэгтэй байһые хараадаа абан, бэелүүлдэг.

— Ниитэ союзна дэлгүүрые хүгжөөлгын хэмжээгээр предприятинуу болон эмхи зургаануудай хоорондохи, мүн тэрэшэлэн республикануудай хоорондохи экономическа анадлдаанай эрхэ нүхэсэлнүүд хэлсээнэй үндэһөөр тодорхойлогдохо ёһотой. Республикануд ажахын тоосооной ямар нэгэн түхэл янзые өөһдөө шэлэдэг. Экономическа талаараа бэеэ даанхай байлгын хэмжээгээр илгаадаг ба союзна республикануудай онсо өөрсэ илгаанууда харюусалгэшэдэй нэгэдэл болоно, КПСС бии болоһон байгаа. Имагтал өөрынгөө интернациональна шэнжэ шанартай байһанаараа парти социалис эзмаар общественые хүгжөөхэ, нэгэдүүлхэ хүтэлбэрилхы хүсэн боложо шадаһан байна.

Нацинуудай хэра амяа хараха, нютагай илгаа гаргаха, үгэсэхэ, албан зургаанай тала хараха али болохо ябадалые КПСС эрид шууд буруушаана. Тэрэ бүридэлөөрөө интернациональна, үзэл сурталай ба эмхидхэлэй талаар нэгэн нийтэ, демократическа централизмын гол ёһонууд дээрэ байгуулагданхай, нийтэ Программатай ба Уставтай байгаа, байхашье юм. КПСС-эй байгуулламжада федерализмын үзэл бодол эрид шууд таарахагүй. Партийна зэргэнүүдтэшье, ажалша коллективуудтэшье, нийтын эмхинүүдтэшье үндэһэ яһанай илгаа гарган, ямар нэгэн аргаар хубаарилха ябадалые гаргахагүй гэзэш, национализм болон шовинизмын үзэгдэлнүүдтэй, нэн түрүүн өөрынгөө национальна оршон соо, тэмсэхэ гэзэш өөрынь үялга болоно гэжэ коммунистнууд тоолохо ёһотой. Национализ болон шовинис хараа бодол ба һанамжанууд КПСС-эй гэшүүн байлгатай таарахагүй.

Гэхэтэй хамта манай федерацийн политическэ ба экономическа бодото удхаар дүүргэлгэ хадаа партийна байгуулалтада шэнэзэр хандаха эрилтэ табина. Союзна республикануудай компартинуудай мүнөө байһан бүридэлэй хэмжээн соо тэдэнэй бэеэ даанхай байдалые бэхижүүлхэ хэрэг ябуулха хэрэгтэй. Партийна ажэбайдалай гол асуудалнууде — эмхидхэлэй-байгуулламжын, кадрова, мүнгэн һангай ба бүсад асуудалнууде шидхэхэ, КПСС-эй Программын ба Уставай хэмжээн соо өөһэдын политическэ документнууде национальна өөрсэ эрилтэнүүдые элирхэйлдэг ба коммунистнуудай ажал ябуулын эрхэ байдалые элирхэйлдэг документнууде тэдээндэ үгэһэн үшар энэндэ туһа хүргэхэ байха.

Национальна эрхэ нүхэсэл хараадаа абалга, национальна болон интернациональна баялигууд болон аша туһануудые таһаршагүйгөөр таарадуулга хадаа бүхы партийна хүдэлмэрийн таһаршагүй хүбинь болохо ёһотой. Национальна политикын асуудалнуудай талаар КПСС-эй ЦК-гай комисси эмхидхэхэдэ таарамжатай гэжэ тоологдоно. Иимэ комиссинууде союзна республикануудай компартинуудай ЦК-нуудта, хэрэгтэй болоо һаань, партийн крайкомууд болон обкомуудта байгуулжа болохо байгаа.

Долоодохинь. Совет федерацийн хубилган шэнэдхэлгын хэмжээн соо РСФСР-эй гүрэнэй-хүүли ёһоной эрхэ, үялганнуудай асуудалнууд шидхэгдэхэ ёһотой болоно.

Мүнөө болотор энэ республикада хүтэлбэрилхы зарим үялганнуудые бэелүүлэг нийтэ союзна зургаануудта даалгагдадаг байгаа. Энэнь республикын оргыньшье, Союзайшье ашэ туһануудта муугаар нүдөөлдэг, зорилгонуудыень худхаруулдаг, шидхэхээр болоһон шухала асуудалнуудай бэелүүлгые үнжагайруулдаг байгаа.

РСФСР-тэ республиканска хүтэлбэрилгын нэмэлтэ зургаануудые, захиргаанай, экономическа, үзэл сурталай, соёлой, эрдэм ухаанай болон бүсад зургаанууде оруулалсан, байгуулха тухай асуудал хаража үзэхэдэ таарамжатай гэжэ мэдэрэгдээ.

Республиканска гүрэнэй зургаануудые байгуулгын хажуугаар РСФСР-эй газар дээрэ хүдэлдэг партийна организацинуудай хүсэл ороллогые таараллуулха арга боломжые хаража үзэхэ хэрэгтэй. Тиихэдээ республикын коммунистнуудай ажал ябуулгын үндэһэн шухала асуудалнуудые шидхэхэ КПСС-эй Россин конференциуде үе үе болоод үнгэргэдэг болоһоной, мүн тэрэшэлэн РСФСР-эй партийна организацинуудые сэхэ шууд хүтэлбэрилхын тула КПСС-эй ЦК-гай Бюро (Секретариат) байгуулгын ашаар шидхэжэ болохо байна. Иимэрхүү замаар нийтын бүсад эмхинүүд хүгжэхэ арагтай байна.

РСФСР — эгээл олон үндэһэ яһатануудтай совет республика мүн, тэрэнэй бүридэлдэ автономито 31 байгуулалта ороог юм. Энэзнһээ уламжалан, республикада ажахуудаг арадуудай түлөөлэлгэ бүрин хүсэдөөр хангахын ба тэдэнэй ашэ туһануудые хараада абахын тула РСФСР-эй хоёр палататай Верховно Совет байгуулха тухай дурадхал хаража үзэхөөр байна. Газар дайдынь хэмжээн, үйлэдбэриин хэмжээн, хүн зонойнь тоо болон бүсэ эрхэ нүхэсэлнүүд хадаа РСФСР-тэ томо регионуудай хүтэлбэрилгэдэ орожо, эндэ зохихо зургаануудые саашдаа бэлгүүлхадаа таарамжатай гэжэ тоологдоно.

Наймадахинь. Совет федерацида хубилалтануud ямар аргаар хэгдэжэ болохо байнаб?

СССР-ые бэлгүүлха тухай 1922 оной Договоройн орондо шэнэ союзна договор зохёожо, гар табиха, мүн тэрэшэлэн ССР Союз тухай шэнэ Декларацы бэлдэхэ тухай асуудал мүнөө үедэ табигдана.

Шэнэ Договор тухай хэлэхэ болоо һаа, Совет федеративна гүрэнэй Конституци өөрөө договорнюо документ мүн болоно ха юм. Юуб гэхэдэ, тэрээн дотор Союзай болон тэрэниие бүридүүлдэг республикануудай гол эрхэнүүд ба али алинайнь үзэлгэнүүд бэшэгдэнхэй. 1922 оной Договор хүсэ-

НАЦИОНАЛЬНА АВТОНОМИИН ҮҮРГЫЕ БА ХУУЛИТА ЭРХЭ ҮЯЛГАНУУДЫЕ ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ

Автономито республикануудта, областнуудта ба округуудта ажаһуужа байһан арадуудай хуулита эрхэнүүдые, аша туһануудые гүйсэд хэмжэгэзэрнь һэргээхэ гээшэ совет федерацийн хубилган шэнэдхэлгын таһаршагүй хүби байха зуураа, политическэ горитойхон удха шанартай бэеэ даһан асуудал болоно.

Союзай бии боложо байха үедэ арадуud хадаа социально-экономическа хүгжэлтын ондо ондоо шатада оомпан, тоогоороо хоорондоо илгаатай, национальна талаараа барандаа бүридэлжэ үрдэздүй, анхан сагта өөрын түрэн түрэтэй байһан гү, али өөрынгөө засаг түрые байгуулхаар бэлэн болонхой байгаа.

Тэдэ илгаануудынь мүнөө үедэ юрэнхыдөө дебагданхай. Гэбэшье национальна эрилтэнүүдэ гүйсэд бэлүүлхын тула автономито байгуулалтануud даб дээрээ хүсэд хүрэхэ бодото арга боломжогүй байһаар; тэдэнэр албан зургаачуудай даралтые, союзна, республиканска, мүн баһа хизаарнуудай ба областнуудай засагуудай зүгһөө жэжэ харгалзаргануудые бэе дээрээ үзэжэ байдаг.

Энэзнтэй дашарамдуулан, иимэ юумэ хараалха:

— Автономито республикануд, автономито областнууд ба округууд тухай конституционно болон хүүли ёһоной бүсад актнуудые шэнэлхэ ябадалые түрэдэхэ.

— Совет социалис гүрэн гэһэн автономито республикануудай хүүлита байдалые хараадаа абан, тэдэнэй эрхэ мэдэлые горитойконоор үргэдэхэ хэрэгтэй. Өөрынгөө газар дээрээ захиргаанай-территориальна хубаарилгын, байгаали хамгаалгын, национальна соёл болбосоролой ба хэлэнэй хүгжэлтын, түүхэтэ дурасхаалнуудые хамгаалгын бүхы асуудалнуудые тэдэ шидхэхэ аргатай байха ёһотой.

— Автономито республикануудай экономическа талаараа бэеэ даалгые бэхижүүлхэ. Тиихэдээ тэдэниие ажахын тоосоондо, өөһэдынгөө мүнгөөр өөһэдынгөө хангаха ябедалда оруулха, союзна болон республиканска мэдэлтэй предприятинуудай, нэгэдэлнүүдэй зүгһөө автономито республикын бюджедэй бүрилдэлгэдэ хөбаадалсаха түхэлые элирүүлхэ.

— Хэрбээ ССР-эй, союзна республикын Баталгата Конституци соо бэшэгдэнэн эрхэ мэдэлдэ харша байгаа һаань, ССР Союзай ба союзна республикануудай хүтэлбэрилгын органуудай ябуулганууде буруушааха эрхые автономито республикануудай засагай зургаануудта олгохо.

— Автономито областнуудай ба округуудай хүүлита эрхэ байдалые үргэхэ, тиихэдээ ССР-эй ба союзна республикануудай гүрэнэй засагай дээдын зургаануудта хүүли гарганхаяа үүсхэлэй эрхые олгохо, мүн баһа имагтал ССР-эй Верховно Советдэ бэшэ, мүн баһа союзна республикануудай Верховно Советдэ, харьяата хизаарнуудай, областнуудай арадай депутадуудай Советүүдтэ өөһэдынгөө түлөөлэгшэтэй байха эрхыень үргэхэ.

Автономито округой засагай органууд хадаа ССР-эй министерствануудтэ, албан зургаануудта, ба союзна республикануудай хүтэлбэрилгын органуудта сэхэ хандажа болохо гэжэ тогтоохо, мүн арадай депутадуудай окружной Советэй шидхэбэринүүдые имагтал союзна республикын Верховно Совет болюулжа шадаха гэһэн дурим бии болгохо. Автономито областнин гү, али округой газар дайда өөһэдынь зубшөөлгүйгөөр хубилгагдажа болохогүй гэжэ хараалха.

— Хэрбээ хүн зонойнь хүсэлэй тиимэ байгаа һаа, Росса, шажан мүргэлэйнь ба яһанайнь илгаанаа дулдыдангүй, эрхэтэдэй адли тэгшэ эрхэн конституционно өөһ гуримые гүйсэдөөр, хойно хойноһоонь ажабайдалда нэбтэрүүлгэ хадаа совет арадуудай харилсалгые бэхижүүлгын, тиихэтээ эзэ хамта бүрин эрхэтэ социалис гүрэнние байгуулгын шухалын шухала зорилго болоно.

Национальна шэнжэһээнь боложо, хүнэй эрхые хаһаха гэһэн ямаршье һэдэлгэнүүд совет гүрэн түрын өөһ гуримуудта харша, таарахагүй ябадал гэжэ харагдаха эзэргэтэй.

Совет эрхэтэд хадаа оронойнгоо ямаршье буланда ошоходоо, гэртээ байһандал өөрынгөө мэдэрхэ эзэргэтэй — нацинууд хоорондын харилсаае дүрбэн тэгшээр нарижуулан һайжаруулха бүхы хүдэлмэрийн эгээл дээдын ба зэсэй зорилго иимэ байна гэжэ хэлэхээр. Энэзнтэй дашарамдуулан, иимэ юумэнүүдые онсолон хараалбал таарамжатай:

— Өөһэдынгөө гүрэнэй-территориальна байгуулламжаһаа гадуур ажаһуудаг гү, али Совет эсхэ Союзай газар дээрэ тиимэ байгуулламжагүй байһан СССР-эй эрхэтэдэй эрхые хамгаалан сахиха тухай хүүли баталан абаха.

— Һүргуулида түрэл хэлэн дээрээ ном үзэхэ эрхые, ниитын ажабайдалда түрэл хэлээ хэрэглэхэ ябедалые, үндэһэй яһатануудай түрүү һайхан ёһо заншалнуудые үлөөн сахиха хүгжөөлгые, ажаһуудаг газар нютагуудыень хамгаалха эрхые хангаха.

— Совет хүнэй национальна нэрэ хүндые ба урма зоригые сүүдэй-хуулиин зүгһөө аршалха гээшые хууляар хангаха. Хүнэй национальна мэдэрэлые дорможолһоной ба национальна омогорхолые хаһан дайраһанай түлөө моральна ба материальна хохидолые тэхэрюулхэ үялга гээшэ манай хуулиг ёһоной баялигта орологсохо эзэргэтэй, харин национальна үнөөрхэлгые үүсхэһэн ябадал совет хуулиин зүгһөө хатуу шангаар мүрдэгдэхэ, хоригдон болюулагдаха эзэргэтэй.

— Национализ гү, али шовинис эмхинүүдые, булэгүүдые болюулан тараака ба хорихо хэмжэнүүд хууляар тодорхойлогдохо.

— Эндэб эсын шалтагаанаар үндэһэ яһатануудай хоорондо болоһон хёмороонуудта тон анхаралтайгаар, ормыень ложо хандаха хэрэгтэй, эдэ асуудалнууд хадаа Конституциин, хүүли ёһоной демократическа үндэһөөр, олондо мэдэсэлгэтэйгээр, энэзндэ оролсоһон бүхы талануудай хөбаадалгатайгаар шидхэгдэхэ ёһотой.

Энэл ёһо гуримай үндэһөөрлэ Нагорно Карабахта болоһон хёмороонуудтай холбоотой гол шухала асуудалнуудые шидхэхэ ябадалда хандаха хэрэгтэй.

— Крымэй татаарнуудай, Поволжиин немецүүдэй, грегүүдэй, курднуудай, солонгосуудай, түүрэг-месхетинецүүдэй болон бүсад яһатануудай гол шухала асуудалнуудые шидхэхын тула бүхы хэмжээнүүдые абаха.

Иимэрхүү байдалда орошоһон бүхы нацинуудай талые, бодото байдалые, хүнүүдэй

НАЦИОНАЛЬНА СОЁЛ БОЛБОСОРОЛ БА ХЭЛЭНҮҮД ТУХАЙ

Социалис обществын мүнөө үеын хүгжэлтын шатада таарамаар, соёл болбосоролой һалбарина политика шанарайнгаа талаар шэнэ хэмжээндэ үргэдэн гараха ёһотой. Тиихэдээ национальна ба интернациональна ёһо гуримуудые таарадуулан зохилдуулха гээшэ тускай удхатай болоно.

Национальна соёлнууд өөр өөрын онсо шарайтай, тус тустаа хоморой баялиг гээшые КПСС мэдэржэ байна. Энэ онсо янзыень сахин үлөөхэ хэрэг хүүли ёһоной хэмжээгээр хангагдана, эндэ ямаршье дарлалта, хүндэлхэгүй ябадал байха ёһогүй.

Национальна соёлой эрхые хаһаһан ямаршье ябуулые эрид шууд буруушаан, ССР-эй бүхы арадуудай оюун бодолой амидаралые сүлөөтэйгөөр хүгжөөлгэ хангаха гээшые парти өөрынгөө зорилго гэжэ харана. Алишье арадай соёл болбосоролой бэеэ даагаад хүгжэлгын түхэл янзануud хадаа хэмжүүргүй, хаһагдаагүй байха эзэргэтэй. Мүн баһа тон лэ иимээр бүхы орон дотороо, гадна ондоошье оронуудай, бүхы хүн түрэлтэнэй соёл болта, хүндэлхэгүй ябадал байха ёһогүй.

Национальна соёлой эрхые эрид шууд буруушаан, ССР-эй бүхы арадуудай оюун бодолой амидаралые сүлөөтэйгөөр хүгжөөлгэ хангаха гээшые парти өөрынгөө зорилго гэжэ харана. Алишье арадай соёл болбосоролой бэеэ даагаад хүгжэлгын түхэл янзануud хадаа хэмжүүргүй, хаһагдаагүй байха эзэргэтэй. Мүн баһа тон лэ иимээр бүхы орон дотороо, гадна ондоошье оронуудай, бүхы хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой ажабайдалда хабаадан, арадуудай соёл болбосорол бэеэ бэетээ харилсажа, интернациональна шэглэлээр хүгжэхэ хэрэгтэй бүхы эрхэ, зохисотой байдал олгон хангаха. Бии болоһон дүй дүршэл хэрэглэн, национальна соёл болбоссоролой түбүүдые ба нютаг зоной нэгэдэлнүүдые байгуулха ябедалые үргэлжэлүүлэх. Арадай депутадуудай зохихо Совеduудэй хүтэлбэри доро, тэдэнэй туһаламжын ашаар тэдэнэр хүдэлдэг байха, мүн эдэ Совеduудтэ өөһэдынгөө түлөөлэгшэтэй байха эзэргэтэй.

— Өөһэдын национально-территориальна байгуулламжа аад, нэгэ газарта олоороо ажаһуудаг национальностнуудай үндэһэн районууд, сельсэ, посёлково Совеduуд республикануудай Верховно Совеduй, арадай депутадуудай хизаарнуудай ба областной Совеduудэй зүбшөөлөөр байгуулагдажа болохо юм. Иимэ национальна бүлэгүүдэй ба общиннуудай өөһдөө өөһдыгөө хүтэлбэрилхэ эрхые хуулита болгохо.

Өөһэдын территориальна автономигуй байһан арадуудта хабаатай эрхэтэдэй түлөөлэгшэдтэ гэжэ ниитэ-союзна гүрэнэй-олониитын органуудые байгуулха арга боломжые хараалха.

— Яһанайнгаа талаар нэгэ үг гарбалтай гү, али нэгэ соёлтой аад, ондоо гүрэнүүдтэ ажаһуудаг эрхэтэнүүдтэй бага яһатануудай холбоое хүгжөөхын тула эдэ гүрэнүүдтэ бии байһан соёл гэгээрэлэй аддирхуу эмхинүүдтэй холбоо барисаа байгуулхыень үндэһэн соёлой түбүүдтэ, ниитын эмхинүүдтэ эрхэ олгохо. Энэ эрхэнь Харинн гүрэнүүдтэй холбоо байгуулдаг хани барисаанай ба соёл болбосоролой совет бүлгэмүүдэй Союзаар дамжуулагданшьо, мүн сэхэшье хөрилсаха арга олгохо юм.

Хойто зүгэй, Сибириин ба Алас-Дурнын үсөөн тоотой арадуудай байдал тушаа олониитын һанаагаа зобожо байнаараа КПСС-эй ЦК хубаалдана. Тэдэнэрэй ажаһуужа байһан газар нютагуудтахи промышленна хүгжэлтэ хадаа тэдэнэй ажабайдалай онсо янзые, социальна болон экологическа хойшолонгуудые хараада абангүй ябуулагдана. Гүрэн түрын зүгһөө эдэ арадуудта тусхай аршалалта ба аша туһа хэрэгтэй.

Газар уһан дээрээ ажахыгаа эрхилэн ябуулха гэхэ гү, али агнуури хэхэ, бэлшээри, дотоодын нуур сеерэмүүдые, далайн эрье шадарай уһа, ой модо хэрэглэхэ, арадуудайнь ажаһуужа байһан газарые һэргээхэ, сахин үлөөхэ зорилготойгоор заповеднэ зононуудые байгуулха тон ехэ эрхые тэндэхи арадай депутадуудай Совеduудтэ олгохо шухала. Хойто зүгэй, Сибириин ба Алас-Дурна зүгэй үндэһэн арадуудай түлөөлэгшэдэй съездые һаяын сагта зарлаха, хүтэлбэриин бүхы шатануудта тэдэнэй эрхэ түлөөлэгдэ хамгаалжа байхаар Ассоциаци байгуулха.

Манай ороной тоогоороо үсөөн бусадшье бүхы арадуудта баһал иимэ даамгай хандалга, орёдолго хэрэгтэй.

НАЦИОНАЛЬНА АСУУДАЛ БА ЭРХЭТЭДЭЙ ЭРХЭ

Расова, шажан мүргэлэйнь ба яһанайнь илгаанаа дулдыдангүй, эрхэтэдэй адли тэгшэ эрхын конституционно ёһо гуримые гүйсэдөөр, хойно хойноһоонь ажабайдалда нэбтэрүүлгэ хадаа совет арадуудай харилсалгые бэхижүүлгын, тиихэтээ эзэ хамта бүрин эрхэтэ социалис гүрэнние байгуулгын шухалын шухала зорилго болоно.

Национальна шэнжэһээнь боложо, хүнэй эрхые хаһаха гэһэн ямаршье һэдэлгэнүүд совет гүрэн түрын ёһо гуримуудта харша, таарахагүй ябадал гэжэ харагдаха эзэргэтэй.

Совет эрхэтэд хадаа оронойнгоо ямаршье буланда ошоходоо, гэртээ байһандал өөрынгөө мэдэрхэ эзэргэтэй — нацинууд хоорондын харилсаае дүрбэн тэгшээр нарижуулан һайжаруулха бүхы хүдэлмэрийн эгээл дээдын ба зэсэй зорилго иимэ байна гэжэ хэлэхээр.

Энэзнтэй дашарамдуулан, иимэ юумэнүүдые онсолон хараалбал таарамжатай:

— Өөһэдынгөө гүрэнэй-территориальна байгуулламжаһаа гадуур ажаһуудаг гү, али Совет эсхэ Союзай газар дээрэ тиимэ байгуулламжагүй байһан СССР-эй эрхэтэдэй эрхые хамгаалан сахиха тухай хүүли баталан абаха.

— Һүргуулида түрэл хэлэн дээрээ ном үзэхэ эрхые, ниитын ажабайдалда түрэл хэлээ хэрэглэхэ ябедалые, үндэһэй яһатануудай түрүү һайхан ёһо заншалнуудые үлөөн сахиха хүгжөөлгые, ажаһуудаг газар нютагуудыень хамгаалха эрхые хангаха.

— Совет хүнэй национальна нэрэ хүндые ба урма зоригые сүүдэй-хуулиин зүгһөө аршалха гээшые хууляар хангаха. Хүнэй национальна мэдэрэлые дорможолһоной ба национальна омогорхолые хаһан дайраһанай түлөө моральна ба материальна хохидолые тэхэрюулхэ үялга гээшэ манай хуулиг ёһоной баялигта орологсохо эзэргэтэй, харин национальна үнөөрхэлгые үүсхэһэн ябадал совет хуулиин зүгһөө хатуу шангаар мүрдэгдэхэ, хоригдон болюулагдаха эзэргэтэй.

— Национализ гү, али шовинис эмхинүүдые, булэгүүдые болюулан тараака ба хорихо хэмжэнүүд хууляар тодорхойлогдохо.

— Эндэб эсын шалтагаанаар үндэһэ яһатануудай хоорондо болоһон хёмороонуудта тон анхаралтайгаар, ормыень ложо хандаха хэрэгтэй, эдэ асуудалнууд хадаа Конституциин, хүүли ёһоной демократическа үндэһөөр, олондо мэдэсэлгэтэйгээр, энэзндэ оролсоһон бүхы талануудай хөбаадалгатайгаар шидхэгдэхэ ёһотой.

Энэл ёһо гуримай үндэһөөрлэ Нагорно Карабахта болоһон хёмороонуудтай холбоотой гол шухала асуудалнуудые шидхэхэ ябедалда хандаха хэрэгтэй.

— Крымэй татаарнуудай, Поволжиин немецүүдэй, грегүүдэй, курднуудай, солонгосуудай, түүрэг-месхетинецүүдэй болон бүсад яһатануудай гол шухала асуудалнуудые шидхэхын тула бүхы хэмжээнүүдые абаха.

Иимэрхүү байдалда орошоһон бүхы нацинуудай талые, бодото байдалые, хүнүүдэй ажабайдалда хабаадан, арадуудай соёл болбосорол бэеэ бэетээ харилсажа, интернациональна шэглэлээр хүгжэхэ хэрэгтэй бүхы эрхэ, зохисотой байдал олгон хангаха. Бии болоһон дүй дүршэл хэрэглэн, национальна соёл болбоссоролой түбүүдые ба нютаг зоной нэгэдэлнүүдые байгуулха ябедалые үргэлжэлүүлэх. Арадай депутадуудай зохихо Совеduудэй хүтэлбэри доро, тэдэнэй туһаламжын ашаар тэдэнэр хүдэлдэг байха, мүн эдэ Совеduудтэ өөһэдынгөө түлөөлэгшэтэй байха эзэргэтэй.

— Өөһэдын национально-территориальна байгуулламжа аад, нэгэ газарта олоороо ажаһуудаг национальностнуудай үндэһэн районууд, сельсэ, посёлково Совеduуд республикануудай Верховно Совеduй, арадай депутадуудай хизаарнуудай ба областной Совеduудэй зүбшөөлөөр байгуулагдажа болохо юм. Иимэ национальна бүлэгүүдэй ба общиннуудай өөһдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ эрхые хуулита болгохо.

Өөһэдын территориальна автономигуй байһан арадуудта хабаатай эрхэтэдэй түлөөлэгшэдтэ гэжэ ниитэ-союзна гүрэнэй-олониитын органуудые байгуулха арга боломжые хараалха.

— Яһанайнгаа талаар нэгэ үг гарбалтай гү, али нэгэ соёлтой аад, ондоо гүрэнүүдэй ажаһуудаг эрхэтэнүүдтэй бага яһатануудай холбоое хүгжөөхын тула эдэ гүрэнүүдэй

МҮНӨӨНЭЙ ЭРХЭ БАЙДАЛДА ПАРТИИН БЭЕЛҮҮЛХЭ НАЦИОНАЛЬНА ПОЛИТИКА

(КПСС-эй платформо)

...лые дэмжэхэ ба туһа ...гэһэн удхатай болоно.

Түүхын хүгжэлтэһээ ...даже, манай ородо ...лэн яһатануд хоорон...рилсаанай хэлэн болон...мэйнэ национально-ор...национальна хэлэнүүд...рилсаае хүгжөөхын т...сотой эрхэ байдал ...хэрэгтэй. Бүхы ороно...хэр дээрэ хэрэглэгдэ...на республикануудай ...хэлэнүүдтэй адли эр...дэһэтэйгөөр үүргэ ...байдаг хадань, ород...нинтэ гүрэнэй хэлэн ...хуулитаар баталалга ...хы совет арадай аш...харюусаха байһан б...

Үсөөн тоото арад...лые илбархай нар...гэжэ тэдэнние сахи...хүгжөөхэ тухай гүр...болон олониитын о...хангаха шухала.

Эдэ бүхы асуудл...даа СССР-эй арадун...нүүдэй сулөөтэйгөөр ...ба адли тэгшэ эрхэт...дэнние хэрэглэхэ туха...СССР-эй тусхайта Х...толилогдожо болохо ...мэ Хуулиг бүгдэ ор...шэн хэлсэлгын һүүл...байгаа.

НА АСУУДА... ...ДЭЙ ЭРХЭНҮ...

...ажабайдалда ушал...боломоор хойшолоо...тагүй харалсан, ...асуудалнууд шидхэ...гэтэй.

— Зарим респуб...ба нютагуудта бол...хэрэгүүд хадаа хүнү...гүйе хангалгын, тэд...тэн ёһын эрхые се...нислэн байдалай б...тухайдаа этигэнгэр...далые хангаха туа...лые эрид эгсээр т...

— Хамалганда, ...орожо, олон тумөө...тээшэ зөөлгэдэһэн...дые политическэ т...сэдөөр сагааруулһан...мэн хэзээдэшье д...гэһэн эрилтые хан...лита акт хэрэгтэй. Т...зүб юумэнэй манл...бидэнэй сэдьхэл ...һайн һайхан юум...хын тула энэ хэрэг...лоно.

«Национал-уклонн...нэрлэгдэһэн гэм т...һан ушарнуудтай ...асуудалнуудые ...сагааруулһан талаар ...Политбюрогой комм...таар хаража үзэхэ ...сэгнэлтэ үгэхэ, по...лаар хэһээлтэдэ о...шалгалгаанаар хамал...һон партийна ба ...ябуулгашадай нэрэ...

Совет эрхэтэдэй ...оной хангалгатай ...дые сахилгатай ...дан, кадрова поли...лагдаха эрхэтэй. С...ба республика бүх...һуудаг арадуудай ...сагай, хүгэлбэрий...прокуратурын орга...хын ба социальна ...хи зургаануудта ...нүүдые бии бол...ородохо шухала, ...нүүдэй ажалай ба...талаар шанарыень ...нинтэ союзна гүрэ...нинтын зургаануу...хабаадалгые үргэдэ...

Депутадуудые ...ба һүнгэлтын а...системдэ ороно...хадаа засагай ре...органуудта алибаа...тулөөлэгые үгы...али үсөөрүүлжэ м...хараадаа абан, и...нүүдые тэнсүүлэ...рэгтэй онол аргые...рэгтэй болоно. С...лоч автономито ре...дай Верховно Сэ...ёрдохи палатые б...гү, али ажаһуудл...ка-удаһэй Верхов...шадар национальн...дэй түлөөлэгшэнэ...дые бии болгонго, ...галсаха үүсхэлтэ...олгобол, тиимэ о...дохо байһан байг...

Национальностыг...циональна харилс...лаар хэрэгүүдые ...дэг гүрэнэй органу...эй Верховно Сов...нальностнуудай С...тэрэнэй комиссину...таар хаража үзэхые К...конференцийн бэ...«Нацинууд хоорон...саануд тухай» р...радхаһан байгаа, ...шарамдуулан, ССС...тельствын бүрид...һалбаритай болохо...лоод байна.

АСУУДАЛАЙ ...ГИЧЕСКЭ ТАЛ...

Октябрийн ашал...һан, Эсэгэ ороное...дайнда шалгагдаһ...хани барисаан ах...нүүдэй амин ...гынь байгаад, эн...дотор нацинуу...рилсаануудэй зу...тые хангалга...лоод байна.

(Үргэлжэлэл. Эх...1-дэхи нюурта.

...Эхнининь 1, 2-дехи ...ууд).

...нуудэй нэгэн байдалэй үедэ олонниитэй ...ардаһан» на...ородын хёмороо...нүүдэй саашадаа ур...манай үхибүдэй, ...байдалые хорлон ...ёдалые ушаруулжа ...Залуу үеэнние ин...лис, патриотис мэ...ор хүмүүжүүлгэ пар...нүүдэй, профсоюзуу...коллективнүүдэй, ...болон һургуулийн ...үүрүүшын эзлжээнэй ...ёнотэй.

...ционалис мэдэрэл бу...үдэлмэрийн онол ...шанарые үндэһөөрөө ...ородон ЦК-гай Пле...элидхэл хэхэдэ, ...түлшүүрилтэй ...хэлэ һам. Үнэгэ...хэды хэмжэ...ые һаа, энэ бу...ые шидхэжэ ...дэй. Нэн түрүүн ...дэрэ тохёолдо...боложо, энэ ...шидхэжэ бираа...Иргал үнэгэрэгшэ ...ёнөө ехэ ашаан ...зөөгдэнэн бай...Воронин болон ...зургаануудтай ...худэлжэ байһан ...зургаануудые ...бүсад нүхэдэй элид...ёор, һайн тээшэ ...хубилалтануд ...хараалагдана.

...энэ районие ...байдалда ордижэ ...ногүй. Хэрбээ үй...тогтууритай шэ...ногүй һаань, рес...зургаануудтай ...-эй правительство ...шидхэхэ эн ...хэмжэлүүдые ...тодорхой дурад...СССР-эй Верховно ...оруулха ёнотой. ...дурадхалнуудые ...правительствын ...ын тула нэгэ-хо...лулөөл даа.

...хэрбээ бүхы оро...зоной хүлэжэ ...ял ябуулын үрэ...харюусалга...мэдэрэн, тон эр...удэлөлбэ, тус сесс...табигдаһан зорилг...шидхэжэ шадаха ...хөөн дахин тэмдэг...Хэрбээ тобшо...болоо һаа, энэ ...ийвар худэлхэ гэ...Советэй номаа...ураа болохо эрэ...жэтэй һайн худэл...ороноймнай хүн...дэдэн зургаа...дорхой, аша үрэ...збөринүүдые хү...энэ мүнөөнэй ...арад зоной хүсэ...юумэндэ харюу...нүүдэй соностоо...болоо һаань, об...ор Верховно Со...равительствада ехэ ...ондол түрэхэ бэй...ынөө.

...депутадуудэ. эбтэй ...харюусалгатайгаар ...мүнөө ороной...

...хуулинуудые ба...ааа гадна, хуули...тулхэ гээшэ ехэ ...ай байна. Хэрбээ ...эн тэрэнние бодото ...өөрөөшэгүйгөөр бэе...даагүй һаань, хэр...эн тэрэнние гүйсэд...ргүй һаань, ямар...хэды һайн байба...туйлахагүйл. Рес...болон нютагууд...Совет союзна ...мөө. манай Конститу...ган абтаһан хуу...бодото дээрэнь бэе...ихэ эрэгтэй бү...эн хэрэгтэй энэ та...ааа хандуулха ёно...

...үедэ эгээл ехээр ...ооно байһан үйлэ...ой онсолон хэлэхэ...гадаа Нагорно Ка...удаһаа уламжа...Армениндэхи, Азер...ай байдал болоно. ...онон ЦК-гай Пле...элидхэл хэхэдэ, ...түлшүүрилтэй ...хэлэ һам. Үнэгэ...хэды хэмжэ...ые һаа, энэ бу...ые шидхэжэ ...дэй. Нэн түрүүн ...дэрэ тохёолдо...ааа боложо, энэ ...шидхэжэ бираа...Иргал үнэгэрэгшэ ...ёнөө ехэ ашаан ...зөөгдэнэн бай...Воронин болон ...зургаануудтай ...худэлжэ байһан ...зургаануудые ...бүсад нүхэдэй элид...ёор, һайн тээшэ ...хубилалтануд ...хараалагдана.

...энэ районие ...байдалда ордижэ ...ногүй. Хэрбээ үй...тогтууритай шэ...ногүй һаань, рес...зургаануудтай ...-эй правительство ...шидхэхэ эн ...хэмжэлүүдые ...тодорхой дурад...СССР-эй Верховно ...оруулха ёнотой. ...дурадхалнуудые ...правительствын ...ын тула нэгэ-хо...лулөөл даа.

Хэрбээ бүхы оро...зоной хүлэжэ ...ял ябуулын үрэ...харюусалга...мэдэрэн, тон эр...удэлөлбэ, тус сесс...табигдаһан зорилг...шидхэжэ шадаха ...хөөн дахин тэмдэг...Хэрбээ тобшо...болоо һаа, энэ ...ийвар худэлхэ гэ...Советэй номаа...ураа болохо эрэ...жэтэй һайн худэл...ороноймнай хүн...дэдэн зургаа...дорхой, аша үрэ...збөринүүдые хү...энэ мүнөөнэй ...арад зоной хүсэ...юумэндэ харюу...нүүдэй соностоо...болоо һаань, об...ор Верховно Со...равительствада ехэ ...ондол түрэхэ бэй...ынөө.

...депутадуудэ. эбтэй ...харюусалгатайгаар ...мүнөө ороной...

...нүүд, хэблэлдэ тэлилогдоһон зүйлнүүд үнинэй хашартай болоо. Хубхай хоёһон сэсэрхэлгэ шобто харадаг политическэ шэнэ бодомжо эндэшье хэрэгтэй. Интернационализм хадаа үндэһэн шэнжэ шанараа баримталха эрхые бүруушаалга бэшэ, харин арадай үндэһэн аша туһада бүри ехээр анхарал хандуулга, гэхэ зуура нинтэ хүн түрэлтэнэй үнэтэ шухаг зүйлнүүдые хөмгаалга, бүхы дэлхэй дээрэ улам дэлгэржэ байгаа нэгэдэлгые хараада абалга болоно гэжэ ойлгохо хэрэгтэй. Интернационализмые газаһаа баалажа нэбтэрүүлһэн бэшэ, харин сэдьхэл бодолдо шэнгэһэн доторой эрилтэ хэрэглэмжэ мэтээр ойлгохо хэрэгтэй. Интернационализмын энэрхы нангин удхань юуниһээ эхитэйб гэбэл, тэрэ национализмтай, шовинизмтай эбсэшэгүй. Үүлдшын үеын үйлэ хэрэгүүдэй харуулһанай ёһоор, обществода национализ, шовинис, хэтэрхэй үзэлтэй этэгэдүүд байна. Тэдэ экономическа, социальна шэглэлтэй бэрхэшэлнүүдые хэрэглэжэ, ороной хэдэн нютагуудтахи байдалые зорюута дэбэргэнэ, нацинууд хоорондын эуришэлдөөнүүдые һүжэрөөнэ, энээнэй эсэстэ хүнүүд хосороогдоо, зугадажа гарагшад бии болоо, материальна ехэ гарза хохидол ушаруулагдаа, энэнь урид хараалхаар бэшэ хизаарлашагүй хойшолонтой байжа болохо. Политикаар дашуурдаг харюусалгагүй хүнүүд, шэнэдхэлгын үзэл водол, урянануудые хэтэрүүлдэг, багахан бүлэгэй аша туһые нинтэ национальна гэжэ соносходог, ондоогоор нэрлэхэдэ, национал-карьеристнүүд төлгойгоо үргэнхэй.

Иимэ ябуулганнуудта харюугай эрид шанга сохилто үгэхэ хэрэгтэй. Эрхэ сүлөөе хүл, толгойгоо алдаһан балмад бодолтой, хүсэрхэн дээрмэдэлгэтэй худхажа болохогүй. Манай арадуудые нэгэдүүлдэг үнэтэ шухаг баялигуудые алдаа гээшэ һаа, һандарал хосоролгодо ерэ...һэнтэй адли. Гэмтэ ябуулганнуудай замда гараһан, энэнэдэ туһа хүргэһэн хүнүүдые өөгшөөжэ болохогүй.

Үндэһэ яһатанай мэдэрэлэй ургалта национализм хоёрой хоорондо тодо илгаа гаргаха хэрэгтэй. Национализмын али бүхы үзэгдэлнүүдые эсэргүүсэн, национальна абари эзэншалай хуулита эрилтэ, һанал, эрмэлзэлнүүдтэ тон нарин нягтаар, һонор зөөлэнөөр хандаха шухала.

Нацинууд хоорондын харилсаануудта шажан мүргэлэй үүргэ, һуурние, үндэһэ яһанай талаар өөрыгөө мэдэрэлгэдэ тэрэнэй үзүүлдэг нүлөөе шэнэр бодомжолон тодорхойлхо хэрэгтэй. Шажан мүргэлэй үндэһөөр хүнүүдые зуришэлдүүлхэ, тиигэхэ тиитэрээ энэл ушарһаа үндэһэ яһанай илгаа гаргалгые дэбэргэжэ болохогүй.

Тон түрүүн СССР-тэ нацинууд хоорондын харилсаануудай хүгжэлтын бодото үйлэ ябадалнууд тушаа, нацинууд хоорондохи хэрэгүүдтэ яагаад шахардуу шанга байдалай тогтоһон тушаа хазагайруулөнгүй, үнэн бодотоор мэдээсэхэ хэрэгтэй. Энэ талаар «сагаан толбонууд» байха ёһогүй. Эдэ бүгэдэ бэе бэедээ этигэлсэлгые, бэе бэеэ ойлголсолгые бэхижүүлхын тула хэрэгтэй. Арсалдаа, һэжэглэлэй байгаа һаань, хамтын гуримаар үнэн бодото шанарые түйлахын тула хүсэеэ гамналтагүй. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ мүнөөдэр онсо шухала үүргэ даалгагданхай. Тиин радио, телевидениидэ, түбэй болон нютагай хэблэлдэ хүдэлдэг коммунистнуудай харюусалга дээшэлнэ. Имагтал арад бухэнэй национальна мэдэрэлые гүнээгыгөөр хүндэлһэнэй, гэхэ зуура боложо байгаа үйлэ хэрэгүүдые залан сэхээр сэгнэһэнэй ашаар сэдьхэл бодолнуудай долгисоое номгоруулжа, бии болоһон зуришэлдөөнүүдые усадхажа болохо.

КПСС-эй национальна политика орон дотор нацинууд болон үндэһэ яһатанай харилсаануудай хүгжэлтын дулдыдантэй бэшэ доторой үйлэ ябадалнуудые теориин болон этносоциологиин талаар комплексноор шэнжэлгые эмхидхэлгэдэ шэнээр хандаха, теори болон практикые хуушарһан зогсонги үзэл заншалһаа сулөөлхэ, национальна асуудалые шиидхэлгын талаар дэлхэйн дуй дүршэлые хэрэглэхэ, эрдэмэй ёһоор үндэһэлгдэнэн зууршалганнуудые зохеохо гэһэн эрилтэ табина. Тиихын тула эрдэм-шэнжэлгын болон мэдээсэлэй үндэһэ һуурние үргэдхэхэ, нацинууд хоорондын харилсаануудай эрдэм-шэнжэлгын институт эмхидхэхэ болон абахаар болоһон иимэрхүү бусад хэмжээнүүд тухай асуудалые хаража үзэхэ хэрэгтэй.

Дэлхэйншье, манайшье дуй дүршэл национальна асуудал хододоо тодорхой-түүхын удха шэнжэтэй байдаг гэжэ гэршэлнэ. Тэрэнние шиидхэхын тула ажабайдалай али бүхы ушарта таараха, социалис хүгжэлтын бүхы шатануудта, ороной бүхы нютагуудта адли зааба-баринууд үгы ха юм. Национальна политика болбол саг үргэлжэ зохёохы ёһоор ажаллаха, нацинууд хоорондохи харилсаануудта бии болоһон асуудалнуудта саг соонь харюу олохо, хёмороото эрхэ байдалнуудые гуримшуулха талаар нүлөө ехэтэй оной арганнуудые тодорхойлхо, ажабайдалда ушардаг үилэ ябадалнуудай бодото диалектикые хараада абаха гэһэн удхатай.

* * *

СССР-тэхи нацинууд хоорондын харилсаануудые нарижуулан һайжаруулгын, национальна политикые шэнэдхэлгын асуудалнуудаар КПСС-эй дурадхалнууд иимэл даа. СССР-эй Арадай депутадуудай съезд, СССР-эй Верховно Совет дээрэ тэдэнние зүбшэн хэлсэлгэ, политическэ энэ үндэһэ һуури дээрэ хуули байгуулгын хэрэгтэй актнуудые баталан абалга Совет федеративна гүрэндэ шэнэ шанар олгожо, СССР-эй бүхы арадуудай сулөөтэ хүгжэлтын, тэдэнэй хоорондохи хани барисаа, харилсаа холбоое бэхижүүлгын эрхэ нүхэсэл хангаха эзэргэтэй.

СССР-эй Верховно Соведэй хоёрдохи сесси

ҮРГЭН ЕХЭ ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ТУЙЛАХА

...Эхнининь 1-дэхи ...ууд).

...хуулинуудые ба...аа гадна, хуули...тулхэ гээшэ ехэ ...ай байна. Хэрбээ ...эн тэрэнние бодото ...өөрөөшэгүйгөөр бэе...даагүй һаань, хэр...эн тэрэнние гүйсэд...ргүй һаань, ямар...хэды һайн байба...туйлахагүйл. Рес...болон нютагууд...Совет союзна ...мөө. манай Конститу...ган абтаһан хуу...бодото дээрэнь бэе...ихэ эрэгтэй бү...эн хэрэгтэй энэ та...ааа хандуулха ёно...

...үедэ эгээл ехээр ...ооно байһан үйлэ...ой онсолон хэлэхэ...гадаа Нагорно Ка...удаһаа уламжа...Армениндэхи, Азер...ай байдал болоно. ...онон ЦК-гай Пле...элидхэл хэхэдэ, ...түлшүүрилтэй ...хэлэ һам. Үнэгэ...хэды хэмжэ...ые һаа, энэ бу...ые шидхэжэ ...дэй. Нэн түрүүн ...дэрэ тохёолдо...ааа боложо, энэ ...шидхэжэ бираа...Иргал үнэгэрэгшэ ...ёнөө ехэ ашаан ...зөөгдэнэн бай...Воронин болон ...зургаануудтай ...худэлжэ байһан ...зургаануудые ...бүсад нүхэдэй элид...ёор, һайн тээшэ ...хубилалтануд ...хараалагдана.

...энэ районие ...байдалда ордижэ ...ногүй. Хэрбээ үй...тогтууритай шэ...ногүй һаань, рес...зургаануудтай ...-эй правительство ...шидхэхэ эн ...хэмжэлүүдые ...тодорхой дурад...СССР-эй Верховно ...оруулха ёнотой. ...дурадхалнуудые ...правительствын ...ын тула нэгэ-хо...лулөөл даа.

Хэрбээ бүхы оро...зоной хүлэжэ ...ял ябуулын үрэ...харюусалга...мэдэрэн, тон эр...удэлөлбэ, тус сесс...табигдаһан зорилг...шидхэжэ шадаха ...хөөн дахин тэмдэг...Хэрбээ тобшо...болоо һаа, энэ ...ийвар худэлхэ гэ...Советэй номаа...ураа болохо эрэ...жэтэй һайн худэл...ороноймнай хүн...дэдэн зургаа...дорхой, аша үрэ...збөринүүдые хү...энэ мүнөөнэй ...арад зоной хүсэ...юумэндэ харюу...нүүдэй соностоо...болоо һаань, об...ор Верховно Со...равительствада ехэ ...ондол түрэхэ бэй...ынөө.

...депутадуудэ. эбтэй ...харюусалгатайгаар ...мүнөө ороной...

...хуулинуудые ба...аа гадна, хуули...тулхэ гээшэ ехэ ...ай байна. Хэрбээ ...эн тэрэнние бодото ...өөрөөшэгүйгөөр бэе...даагүй һаань, хэр...эн тэрэнние гүйсэд...ргүй һаань, ямар...хэды һайн байба...туйлахагүйл. Рес...болон нютагууд...Совет союзна ...мөө. манай Конститу...ган абтаһан хуу...бодото дээрэнь бэе...ихэ эрэгтэй бү...эн хэрэгтэй энэ та...ааа хандуулха ёно...

...үедэ эгээл ехээр ...ооно байһан үйлэ...ой онсолон хэлэхэ...гадаа Нагорно Ка...удаһаа уламжа...Армениндэхи, Азер...ай байдал болоно. ...онон ЦК-гай Пле...элидхэл хэхэдэ, ...түлшүүрилтэй ...хэлэ һам. Үнэгэ...хэды хэмжэ...ые һаа, энэ бу...ые шидхэжэ ...дэй. Нэн түрүүн ...дэрэ тохёолдо...ааа боложо, энэ ...шидхэжэ бираа...Иргал үнэгэрэгшэ ...ёнөө ехэ ашаан ...зөөгдэнэн бай...Воронин болон ...зургаануудтай ...худэлжэ байһан ...зургаануудые ...бүсад нүхэдэй элид...ёор, һайн тээшэ ...хубилалтануд ...хараалагдана.

...энэ районие ...байдалда ордижэ ...ногүй. Хэрбээ үй...тогтууритай шэ...ногүй һаань, рес...зургаануудтай ...-эй правительство ...шидхэхэ эн ...хэмжэлүүдые ...тодорхой дурад...СССР-эй Верховно ...оруулха ёнотой. ...дурадхалнуудые ...правительствын ...ын тула нэгэ-хо...лулөөл даа.

Хэрбээ бүхы оро...зоной хүлэжэ ...ял ябуулын үрэ...харюусалга...мэдэрэн, тон эр...удэлөлбэ, тус сесс...табигдаһан зорилг...шидхэжэ шадаха ...хөөн дахин тэмдэг...Хэрбээ тобшо...болоо һаа, энэ ...ийвар худэлхэ гэ...Советэй номаа...ураа болохо эрэ...жэтэй һайн худэл...ороноймнай хүн...дэдэн зургаа...дорхой, аша үрэ...збөринүүдые хү...энэ мүнөөнэй ...арад зоной хүсэ...юумэндэ харюу...нүүдэй соностоо...болоо һаань, об...ор Верховно Со...равительствада ехэ ...ондол түрэхэ бэй...ынөө.

...депутадуудэ. эбтэй ...харюусалгатайгаар ...мүнөө ороной...

...нүүд, хэблэлдэ тэлилогдоһон зүйлнүүд үнинэй хашартай болоо. Хубхай хоёһон сэсэрхэлгэ шобто харадаг политическэ шэнэ бодомжо эндэшье хэрэгтэй. Интернационализм хадаа үндэһэн шэнжэ шанараа баримталха эрхые бүруушаалга бэшэ, харин арадай үндэһэн аша туһада бүри ехээр анхарал хандуулга, гэхэ зуура нинтэ хүн түрэлтэнэй үнэтэ шухаг зүйлнүүдые хөмгаалга, бүхы дэлхэй дээрэ улам дэлгэржэ байгаа нэгэдэлгые хараада абалга болоно гэжэ ойлгохо хэрэгтэй. Интернационализмые газаһаа баалажа нэбтэрүүлһэн бэшэ, харин сэдьхэл бодолдо шэнгэһэн доторой эрилтэ хэрэглэмжэ мэтээр ойлгохо хэрэгтэй. Интернационализмын энэрхы нангин удхань юуниһээ эхитэйб гэбэл, тэрэ национализмтай, шовинизмтай эбсэшэгүй. Үүлдшын үеын үйлэ хэрэгүүдэй харуулһанай ёһоор, обществода национализ, шовинис, хэтэрхэй үзэлтэй этэгэдүүд байна. Тэдэ экономическа, социальна шэглэлтэй бэрхэшэлнүүдые хэрэглэжэ, ороной хэдэн нютагуудтахи байдалые зорюута дэбэргэнэ, нацинууд хоорондын эуришэлдөөнүүдые һүжэрөөнэ, энээнэй эсэстэ хүнүүд хосороогдоо, зугадажа гарагшад бии болоо, материальна ехэ гарза хохидол ушаруулагдаа, энэнь урид хараалхаар бэшэ хизаарлашагүй хойшолонтой байжа болохо. Политикаар дашуурдаг харюусалгагүй хүнүүд, шэнэдхэлгын үзэл водол, урянануудые хэтэрүүлдэг, багахан бүлэгэй аша туһые нинтэ национальна гэжэ соносходог, ондоогоор нэрлэхэдэ, национал-карьеристнүүд төлгойгоо үргэнхэй.

Иимэ ябуулганнуудта харюугай эрид шанга сохилто үгэхэ хэрэгтэй. Эрхэ сүлөөе хүл, толгойгоо алдаһан балмад бодолтой, хүсэрхэн дээрмэдэлгэтэй худхажа болохогүй. Манай арадуудые нэгэдүүлдэг үнэтэ шухаг баялигуудые алдаа гээшэ һаа, һандарал хосоролгодо ерэ...һэнтэй адли. Гэмтэ ябуулганнуудай замда гараһан, энэнэдэ туһа хүргэһэн хүнүүдые өөгшөөжэ болохогүй.

Үндэһэ яһатанай мэдэрэлэй ургалта национализм хоёрой хоорондо тодо илгаа гаргаха хэрэгтэй. Национализмын али бүхы үзэгдэлнүүдые эсэргүүсэн, национальна абари эзэншалай хуулита эрилтэ, һанал, эрмэлзэлнүүдтэ тон нарин нягтаар, һонор зөөлэнөөр хандаха шухала.

Нацинууд хоорондын харилсаануудта шажан мүргэлэй үүргэ, һуурние, үндэһэ яһанай талаар өөрыгөө мэдэрэлгэдэ тэрэнэй үзүүлдэг нүлөө шэнэр бодомжолон тодорхойлхо хэрэгтэй. Шажан мүргэлэй үндэһөөр хүнүүдые зуришэлдүүлхэ, тиигэхэ тиитэрээ энэл ушарһаа үндэһэ яһанай илгаа гаргалгые дэбэргэжэ болохогүй.

Тон түрүүн СССР-тэ нацинууд хоорондын харилсаануудай хүгжэлтын бодото үйлэ ябадалнууд тушаа, нацинууд хоорондохи хэрэгүүдтэ яагаад шахардуу шанга байдалай тогтоһон тушаа хазагайруулөнгүй, үнэн бодотоор мэдээсэхэ хэрэгтэй. Энэ талаар «сагаан толбонууд» байха ёһогүй. Эдэ бүгэдэ бэе бэедээ этигэлсэлгые, бэе бэеэ ойлголсолгые бэхижүүлхын тула хэрэгтэй. Арсалдаа, һэжэглэлэй байгаа һаань, хамтын гуримаар үнэн бодото шанарые түйлахын тула хүсэеэ гамналтагүй. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ мүнөөдэр онсо шухала үүргэ даалгагданхай. Тиин радио, телевидениидэ, түбэй болон нютагай хэблэлдэ хүдэлдэг коммунистнуудай харюусалга дээшэлнэ. Имагтал арад бухэнэй национальна мэдэрэлые гүнээгыгөөр хүндэлһэнэй, гэхэ зуура боложо байгаа үйлэ хэрэгүүдые залан сэхээр сэгнэһэнэй ашаар сэдьхэл бодолнуудай долгисоое номгоруулжа, бии болоһон зуришэлдөөнүүдые усадхажа болохо.

КПСС-эй национальна политика орон дотор нацинууд болон үндэһэ яһатанай харилсаануудай хүгжэлтын дулдыдантэй бэшэ доторой үйлэ ябадалнуудые теориин болон этносоциологиин талаар комплексноор шэнжэлгые эмхидхэлгэдэ шэнээр хандаха, теори болон практикые хуушарһан зогсонги үзэл заншалһаа сулөөлхэ, национальна асуудалые шиидхэлгын талаар дэлхэйн дуй дүршэлые хэрэглэхэ, эрдэмэй ёһоор үндэһэлгдэнэн зууршалганнуудые зохеохо гэһэн эрилтэ табина. Тиихын тула эрдэм-шэнжэлгын болон мэдээсэлэй үндэһэ һуурние үргэдхэхэ, нацинууд хоорондын харилсаануудай эрдэм-шэнжэлгын институт эмхидхэхэ болон абахаар болоһон иимэрхүү бусад хэмжээнүүд тухай асуудалые хаража үзэхэ хэрэгтэй.

Дэлхэйншье, манайшье дуй дүршэл национальна асуудал хододоо тодорхой-түүхын удха шэнжэтэй байдаг гэжэ гэршэлнэ. Тэрэнние шиидхэхын тула ажабайдалай али бүхы ушарта таараха, социалис хүгжэлтын бүхы шатануудта, ороной бүхы нютагуудта адли заабаринууд үгы ха юм. Национальна политика болбол саг үргэлжэ зохёохы ёһоор ажаллаха, нацинууд хоорондохи харилсаануудта бии болоһон асуудалнуудта саг соонь харюу олохо, хёмороото эрхэ байдалнуудые гуримшуулха талаар нүлөө ехэтэй оной арганнуудые тодорхойлхо, ажабайдалда ушардаг үилэ ябадалнуудай бодото диалектикые хараада абаха гэһэн удхатай.

* * *

СССР-тэхи нацинууд хоорондын харилсаануудые нарижуулан һайжаруулгын, национальна политикые шэнэдхэлгын асуудалнуудаар КПСС-эй дурадхалнууд иимэл даа. СССР-эй Арадай депутадуудай съезд, СССР-эй Верховно Совет дээрэ тэдэнние зүбшэн хэлсэлгэ, политическэ энэ үндэһэ һуури дээрэ хуули байгуулгын хэрэгтэй актнуудые баталан абалга Совет федеративна гүрэндэ шэнэ шанар олгожо, СССР-эй бүхы арадуудай сулөөтэ хүгжэлтын, тэдэнэй хоорондохи хани барисаа, харилсаа холбоое бэхижүүлгын эрхэ нүхэсэл хангаха эзэргэтэй.

МАНШУУДАЙ ҺАЙНДЭР

А. М. Горькийн нэрэмжэтэ республиканска эрдэмэй библиотекын конференц-зал соо суута ульгэршэн Эмегейн Маншуудай түрэһөөр 140 жилэй ойн һайндэр ургэдэр болобо. Тус библиотекын худэлмэрилэгшэд, эрдэмтэд, Буряадай уран зохёолшодой холбоон, Соёлой совет жасын Буряадай таһаг, РНМЦ, «Магтаал» тэнжэ арадай ансамбль, Х. Н. Намсараевай нэрэмжэтэ түрэнэй буряад драмын академическэ театрай артистнууд энэ һайндарые һонеор эмхидхэн үнгэргэхэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадаба. Олонийтын түлөөлэгшэд, аман зохёолдо, юрэдөө, уран гоё үгэдэ дуратайшуул библиотекын конференц-зал соо багтажа ядатараа сугларае.

Энэ һайндэр театршалгын гуримаар эмхидхэгдэһэн байна. Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правленийн түрүүлэгшын орлогшо, түүхын эрдэмэй кандидат Б. С. Дугаров богони ородто үгэ хэлэжэ, хэлэ бэшээгэй эрдэмэй доктор А. Н. Уланов энэ ульгэршэнэй ажал ябуулга тухай тобшо тэлыгээр хөөрэжэ үгэбэ. Саашань залгуулан, «Магтаал» ансамблийн бүлэг артистнуудай түүрээлгын аялга доро Буряадай АССР-эй арадай артист Ц. Ц. Цыренденжиев «Гэсэрһээ» томохон хэнэг буряад хэлэн дээрэ сээжэгэ уншаа. Онсолбол, «Гэсэрһээ» хэнэг хэдэн дахин уншагдаһан байна.

БИОН-ой эрдэмэй худэлмэрилэгшэ Б. Д. Баяртуев, Маншуудай гуша хүбүүн Тимофей Тайсаевич, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Е. В. Баранникова, композитор, РСФСР-эй арадай артист Ж. А. Батуев, уран зохёолшо Ц. Р. Галанов, Соёлой совет жасын Буряадай эмхиний түрүүлэгшэ, арадай поэт Д-Ж. Жалсараев, «Хараастай» журналай ахамад редактор Ц. А. Жимбиев, искусство шэнжэлэлэй эрдэмэй доктор, профессор В. Ц. Найдакова, ВСТИ-гэй англи хэлэнэй багша Л. Б. Намжилов, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Г. О. Туденов. Агаһаа ерэһэн багша Т-Д. Дашацыренов болон бусад нүхэд үгэ булаалдаанда хабаадажа, һанамжа дүрдхалнуудаа хэлэлэн байна. Ямар дурадхалнууд хэлэгдээб гэхэдэ, Эрхүүгэй областийн нютагуудһаа мэдээжэ ульгэршэд олороо урган гараһан байна, тэдэнэй нэрэнүүдые тэндохи һүргуулинуудтань олгохо; тэдэ ульгэршэдэй, онсолбол, Маншуудай ажал ябуулгада зорюулгаһан музей эмхидхэхэ, Улаан-Удын али нэгэ талмайда Гэсэрэй хүшөө бодхоохо, гадна «Гэсэрэй» 1000 жилэй ойе улаг-хоорондын удха шанаргай болгожо, Азй, Африкын уран зохёолшодой ассоциацийн, мүн ЮНЕСКО-гой үмэнэ тусхай асуудал табиха. Эдэ дурасхаалнууд алишье талаһаа дэмжэгдэмээр гэжэ һанагдана.

Тинхэдэ Буряадай комсомолой шангай лауреат, поэт Г. Ж. Раднаева Гэсэртэ зорюулһан шүлэгөө уншаа. Залуу артист Баяр Раднаев лимбэ дээрэ урданай буряад аялга наадаад, Г. Раднаевагай шүлэгые ород хэлэн дээрэ уншаба. Мүн лэ залуу актриса Сэсэг Шарапова Г. Раднаевагай, Б. Дугаровай шүлэгүудые ураналр уншаа.

Үбэр-Монголой дуушан Нумаа Хитадта хэблэгдэнэн түбэд, монгол, буряад «Гэсэрнүүдэй» һалаа тухай һонирхолтой мэдээсэл хэгдэ, буряад, монгол дуунуудые дуулажа үгэбэ.

Үндэһэн угалза гоолтоор, шэмэглэгдэһэн нимэ үдэшэнүүд залуу үеэнэй сэдьхэл бодолой хүмүүжэлдэ ехэ нүлөө үзүүлхэ байһаниинь арсашагүй.

Ц. ДОНДОГОЙ.

ШУУД СЭХЭЭР АЖАЛАА ЯБУУЛХА

ТАСС ХИЛЫН ...ДАНАҺАА

...эй ЦК-гаи Пленумэй ...тэрээн дээрэ КПСС-...ий Генеральна сек...М. С. Горбачевой хэ...та, «Партийн мүнөө...байдалда бэелүүлхэ ...льна политика ту...ндхал гаргаадын оро...ын олонийтын газета...урналуудай, мэдээ...агентствануудай анха...рал ехээр татана. Мүнөө үедэ Советска Союзда бэелүүлэгдэжэ байһан асарн ехэ үйлэ хэрэгүүдээр угаа ехээр һонирхожо байһыень эдэ бүгэдэ элирхэйлэн тэршэлнэ. Москвада болоһон партийна хуралдаан эрид эрьелтын удха шанартай, орон доторхи байдалда гуримшуулан һайжаруулхын тула, бүхы совет арадуудай аша туһада федерацийе саашадань хүгжөөхын тула һайн үндэһэ һуури табина гэжэ олонийн...

...тэдэ мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүд тэмдэглэнэ.

Интернационализм хадаа совет хүнүүдэй үзэл бодолой эгээл шухала зүйл, совет коммунистнуудай үзэл сурталай эшэ үндэһэн болодог байгаа, мүнөөшье болоно гэжэ Чехословакийн хэблэл тэмдэглэнэ. «Хубилган шэнэдхэлгын ба демократийе үргэдхэлгын хэрэгүүдые саашадаа урагшань дабшуулхын тула дуй дүршэлөө хаган абалсаха гээшэ мүнөө ...ын лэ шухала хубилалтануудай боложо байһан ЧССР-тэ, бусад социалис оронуудта ехэ удха шанартай,— гэжэ «Руде право» газета бэшэнэ.

«Парти обществын политическэ манлайн үүргэ дүүргэхэ ёһотой» — гэһэн гаршаг доро Пекинэй «Жэньминь жибао» газета КПСС-эй ЦК-гай Пленум тухай мэдээсэнэ. Үгэ булаалдаата хөөрэлдөөнүүд эдэбхитэйгээр болоно байна гэжэ М. С. Горбачев тэмдэглээ гэжэ газета бэшэнэ. Тэрээндэ бүтэмжэтэй һаин эрхэ нүхэсэл олгохо, хубилган шэнэдхэлгын хараа бодолые дэмжэдэг обществын бүхы хүсэнүүдтэй партийе нэгэдүүлгэдэ туһалха гээшэ шухала удха шанартай асуудал мүн. Эдэ жэлнүүдтэ СССР-тэ партийн хабаадалгагүйгөөр революционно хубилалтануд болоо юм ха, тэрэнние ху

МОНГОЛ найхан орондо

ХАЛХЫН-ГОЛОЙ СУУРЯАН

Бүри Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үрда тээ бидэ багахан үхибүүд «улаантан», «сагаантан» боложо наадахынгаа хажуугаар, Халхын-Гол тухай дуулаа бэлэйбди. Таба-зургаан модоной зайтай талын гүүртэйнээ колхозойнгоо түб ерэжэ, һургуулида һурадаг байгаабди. Хэшээлнүүдээ дүүргэнээр, һөөргөө бусахадаа, Хэжэнгэ голой эрьедэ хоёр тээнээ нүхэнүүдые малтаад, «Ура!», «Банзай!» хашхаралдан, оодон шара японтониие диилэжэ наадахадаа, һүни болотор гэртээ харихаяа мартахабди.

Тиихэдэ бидэ Баян-Сагаан, Хамар-Дабаан, Ремизовэй доббуун, Яковлевай танкистнууд гэжэ нэрэнүүдые мэдэдэг болоһон байгаабди.

— Үгы, эдэ үхибүүд бүри ехэл дайе зүгнөөл даа! Яаһаншье аймшаг тай, һүрөөтэй юм гээшэб! — гэлдэжэ эжынэрнай маниие бургааһа барин, гэр гэртэмнай арайшье гэжэ тараадаг һэн.

Теэд уданшьегүй тэрэ дайниинь үнэхөөрөөшье эхилээ бэлэй. Энэ дайнай манай арад зондо, айл бүхэндэ ямар ехэ үйдхар гашуудал, хохидол зоболон асарһаниинь бултанда мэдээжэ.

Харин энэ ехэ дайнай 1939 ондо баруун-зүүн тээнээ хамта эхилһэниинь, саашаа нэгэн гол удхатай байһаниинь мүнөөл һаа, аяар табин жэл үнгэрһэн хойно эли тодо болоожо байна.

Би һаяшаг манай гүрэнэй делегацида оролсожо, Халхын-Голой Илалтын 50 жэлэй ойн һайндэртэ Монголой Арадай Республика ошожо ерээ һэм.

Энэ дайнда жаран табан мянган японтон хороогдоһон, арбан найман мянган совет болон монгол сэрэгшэд Монголой Арадай Республикын эрхэ сүлөөгэй түлөө ами наһаяа үгэһэн юм.

Хоёр тээнээ нэгэн доро табан зуу хүрэтэр самолёдууд агаарта дэгдэжэ, Халхын-Голой дэргэдэ дай хэдэг байһан байна.

Японтон 589 самолёдуудаа алдаа. Энэзнһээ гадна 57 самолёдуудаа аэродромууд дээрээ һалгаалгаһан юм.

Халхын-Голой дэргэдэ айхабтар ехэ габьяа харуулһанайнгаа түлөө манай ороной далан сэрэгшэдтэ Советскэ Союзай Геройн хүндэтэ нэрэ эзэргэ олгогдоһон байна.

Тэрэ һүрөөтэ августын һүнинүүдтэ манай лётчигууд Кустов Мошин хоёр агаарта дайсанай самолёдуудые түрүүшынхээ сүмэ мүргэжэ, эрэлхэг габьяатайгаар наһа барааһан юм.

Һүүлдэнь энэ баатаршалгыень Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үедэ мүн лэ Халхын-Голдо хабаадалсаһан капитан Николай Гастелло дабтаа һааб даа.

Мүнөө бидэ эндэ ерэхэдээ, эгээ түрүүн Халхын-Голдо манай сэрэгшэдэй командалагша байһан Георгий Константинович Жуковай блиндажые харабабди. Эндэһээл алдарта маршалай дайшалхы зам эхилһэн түүхэтэй.

Хэрбээ эндэ Георгий Константинович Жуковай харинн дайсанай удаһаа сэхэ хаража, хүсэ мэргэжэлээ хурсадхаагүй һаа, хатуу саггань аха дүү арадтаа туһалалсахаяа ерэһэн манай сэрэгшэдэй япон самурайнуудай хамарые сохеогүй һаань, дэлхэй дээрэхи саашанхи үйлэ хэрэгүүдэй ямараар үргэлжэлхэнь үшөө мэдэгдээгүй һэн. Японтон энэ Халхын-Голой эрьедэ нилээхэн лэ далияа хумирһан, олохон жэлэй туршада толгойгоо үндыхэгүйгөөр сохюулһан гээшэ.

Энэ үедэ Гитлер Польшодо орожо, дэлхэйн дайн эхилһэн байгаа. Харин энэл сагта японтон Монголдо ороһон ааб, бута сохюулаа ха юм. Эндэ тэдэнэр диилэһэн байгаа һаа, саашадаа юун болохо байгаа гээшэб?!.

Энэ ушарай болоогүй һаань, душэн нэгэн ондо Гитлертэй хамта зүүн тээнээмнай японтоной манда орохонь тон эли байһан байна.

Жуковай блиндэж руу тэрэнэй басагад Элла Георгиевна Эра Георгиевна хоёр эгээ түрүүн орожо, тон һонирхожо, үни удаан абяагүй зогсобод.

Һүүлдэнь манай Советскэ Союзай Маршал Сергей Леонидович Соколов, МНРП-гэй Политбюрогой гэшүүн Ламажаб, Халхын-Голой дайнда Геройн хүндэтэ нэрэ эзэргэдэ хүртэһэн лётчик, генерал-лейтенант Антон Дмитриевич Якименко, совет-монгол хани барисаанай бүлгэмэй түрүүлэгшэ, лётчик-космонавт Виктор Васильевич Горбатко, монгол космонавт Гуррагчаа, МНР-эй оборонай министр, генерал-полковник Ёндон, МНР-тэ манай гүрэнэй элшэн сайд В. И. Ситников, Забайкалийн сэрэгэй округой командалагшын орлогшо, генерал-лейтенант Терентьев болон Халхын-Голой дайнда хабаадаһан ветераннууд бликдаж руу эзэлжээлэн ороно.

Мүн эндэ гушан юһэн ондо Георгий Константинович Жуковай адъютант байһан полковник Михаил Фёдорович Воротников зүрхэеэ хүдэлгэн, нюдэнэйнгөө нёлбоһо аршаба.

— Би энэ блиндажые табин жэл соо хараагүйб. Үнөөхил зандаа байнал даа! — гэбэ.

— Та мүнөө хэдытэйбта? — гэжэ би асуубаб.

— Далан гурбатайб... Эндэһээ ошоһоор, би Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай дүүрэтэр Георгий Константиновичтай ушараагүй байгааб. Бүри жараад он болоһон хойно би нэгэ һайндэрөөр амаршалгын тэмдэг Жуковта эльгээбэб. Тиигэн гэнэзмни, Георгий Константинович аргагүй баярлажа, намайе гэртээ уряад: «Юундэ мүнөө болотор абяагүй ябаабши, би шамайе дайнда ухаа гэжэ һанаалби!» гэбэ. «Танда бэеэ һануулхадамни найргүй байгаа» гэхэдэмни, тон ехээр уурлаа һэн. Һүүлдэнь зун бүри гэр бүлэтээ Жуковайда айлшалдаг болоо һэм гэжэ тэрэ мүнөө хөөрэбэ.

Баян-Сагаан гээшэмнай Халхын-Голой баруун эрьеэр хабтайһан тэгшэ доболиг, нэгэшье модогүй гүбээнүүд байба.

Харин Хамар-Дабаан гэдэгынь эдэ гүбээнүүдһээ нүгөө тээшээ үргэлжэлһэн баһал ногоон тэгшэ хизаар. Би энээниень түрүүн манай Хамар-Дабаан шэнги ёрбогор хада уулануд байха гэжэ һанадаг байгааб. Юрэдөө, карта дээрэ харахада, энэ газарнай бултадаа далайн нюруубаа мянга тухай метр үндэр байна.

1942 ондо эндэ алба хэһэн манай элитэ поэт Бато Базарон комбриг Яковлевай танкистнарта зорюулжа, иимэ шулэг бэшэһэн байна:

Халхын-Голой хойморто
Хангил сагаан хада юм.
Барга, Халхын хоорондо
Баян-Сагаан гэгдээ юм.
Тэрэ уулын хормойдо
Түмэрэй хэлэһэн сараа бии.
Торгон хяра ороёдонь
Тодхон табиһан танк бии.
Шулуукай хайлама гал
соогуур
Шугам харгы гаргаһан,
Шумуунай гүйдэл машикзар
Шуран мэргэн гэгдэһэн
Арсалан зүрхэтэ хүбүүдэй
Агдар сүүень мүнхэлнэ.
Ара Халха-Монголой
Атар һүүдал гэршэлнэ.

Би энэ шүлэгые Улаан-Баатарта Монголой уран зохёолшодтой уулзахадаа, Чойбалсан хотын арад зоной урда, совет-монгол сэрэгшэдэй дурасхаалда тодхогдоһон хүшөөгэй хажууда, Халхын-Голой эрьедэ байдаг Сүмбэр сомоной ажалшадта уншажа үгэһэн байнаб.

Мүнөө бидэнэр хайран ами наһаяа алдаһан комбриг Михаил Павлович Яковлевай танкистнуудай хүшөөгэй хажууда хүрэжэ ерэбэбди.

Эндэ комбриг өөрөө 1939 оной июлиин 12-то японтоной һомондо дайрадлажа, газар тэбэрин үнаһан байна.

Энэ танкова бригадын арбан долоон сэрэгшэдтэ Советскэ Союзай Геройн хүндэтэ нэрэ эзэргэ олгогдоһон юм.

Тэдэнэрэй тоодо өөрөө Михаил Павлович оролсоно.

Мүнөө мантай хамта эндэ ерэһэн тэрээнһээ басаган Галина Михайловна эсэгынгээ табин жэлэй саана бэшэ, үсэгэлдэр үнаһандал үй хай табин, хүүр тээшэнь тэгүүлбэ.

Дайн дажарай үйдхар гашуудалые ямаршье саг, ямаршье үе дүүрэн эдэгээжэ шадахагүй байһые энэ үүлэлга тон элеэр гэршэлжэ үгэбэ.

Галина Михайловна эсэгынгээ Монголой газар дээрэ хэтэ мүнхэдөө үлэхэдэнь, өөрөө ороёдоо арбан хоёр наһатай байһан байна.

Яковлевай һамган — Татьяна Георгиевна — 1982 ондо Ленинградта наян табан наһандаа нүгөөв.

Тэрэ удэр бүхэндэ хайрата нүхэрөө дурдадаг байһан байна.

Галина Михайловна эсэгынгээ хүүртэ өөрынгөө, эхынгээ зугһөө сэсэгүүдые табиба.

Бидэ баһа маанарай бултаймнай амиды мэндэ ябахын түлөө ами наһаяа үгэһэн ород эрэлхэг хубүүнэй дурасхаалда сэсэгүүдые табибабди.

Тойроод энэ талада үбдэгсөө ногоон, хуу сэсэг. Эдэ хүшөөнүүдые тойроод үхэр мал бэлшэнэ. Саашаа болоходоо, бүри тоолохын аргагүй олон боложо, адуун, үхэр, томо һүүлтэй, дун сагаан ноохотой хони хурьгад талаар Тайн газетын байгша оной сентябриин 13-най номерто А. Хаховай «Байгалай эрьедэхи амаралтын байшангуудтухай» гэһэн статья уншажа, энэ асуудалаар өөрынгөө һа амжануудые хэлэхэеэ һанаа һэм. Би һаяшаг «Электромашина» заводой Прибайкалийн райондо ороодог Ильинкэдэхи профилакторидо «амараад» ерээб. Энэ халуун аршаанай түүхэһээнь эхилжэ хөөрөө һаам, минии голхород ойлгосотой болохо.

Үнэрэгшэ эуун жэлэй 80-яад онуудта Ильинка нютаг руу сүлэлгэдэ эльгээгдэһэн врач Питателев тосхоной хажууда халуун аршаанай газар дороһоо гаража байхадань ороһон гэлсэгшэ. Тиигээд тэрэ нютагай ород ламада хандажа, Петербург руу эндэхи уһые шэнжэлгэдэ эльгээхэдэнь туһалхыень гуйһан бэйгаа. Петербургһаа харюу ерэхэдээ, энэ аршаан эмшэлэлгын олон шэнжэнүүдтэй гээд баталһан юм. Удаань врач Питателев нютагай таряашадта энэ аршаан түхэй хөөрэжэ, ревматизм, радикулит, хамарай, хоолойн үбшэнүүдые, хадьха эмшэлхэеэ түс аршаанда орохыень дурадхаһан гээ. Тэрэнэй заабаряар хүн зон үргэн ехэ амһартануудые дархалжа (ваннадаа адли), аршаан булгаар бүеэ аргалдаг болоһон гээ. Тэрэ аршаан «Питателевска» гээд нэршэһэн юм. Он жэлэй ошохо бүри энэ халуун аршаан үргэн зондо мэдээжэ боложо, эндэ балгаан, урса гэрхэнүүдые барин, зүчай сагта олон зон эндэ ямардаг, бүеэ аргалдаг болоо һэн. Дүтүүр ой модо үйлэдбэрилдэг предприятинууд бии даа, балгаан бариха юумэн олдодог һэн. Манай зуун жэлэй жараад онуудта Буряадай геологууд тус аршаанай арга болоомжыень хэмжэжэ абаад, арбаад скважина үрэмдэһэн юм. Теэд гансал зургааниинь халуун аршаантай гээд эльгээ бэлэй. Үхибүүдэй туберкулез үбшэ аргалдаг санаториин хүдэлмэрилэгшэд 2—3 вахнын бартаһаар гэрхэнүүдые эндэ барижа, түлбэритэй аргалгые халуун аршаан дээрэ бэлгүүлбэ. Удаань Улаан-Удын хилээмэнэй 2-дохи заводой хүдэлмэришэд вагончигуудые эндэ табижа, өөһэдөө эндэ тэнхээ тамираа дээшэлүүлдэг, амардаг болоо һэн. Калининай нэрэмжэтэ локомотивна депогой хүдэлмэришэд мүн лэ эндэ өөрынгөө гэрхэнүүдые табиба. Иигэжэ аса талаантай хоёр предприятиин хүдэлмэришэд ямаршье профсоюзай, ажахын эмхинүүдэй хабаадалгагүйгөөр, медицинскэ харуулһагүйгөөр, өөһэдөө өөһэдтөө эзэд, бэе махабадаа аргалжа байдаг болоо һэн.

Граждан авиациин профсоюз эндэ мантан томо аргламжын корпусуудые барихаяа бэйна гэһэн һураг суу хаахаанагүй тараад, авиаци энэ хэрэгтэ ямар хамаатайб, юундэ облсовпроф энэ аршаанние тооногүйб, эндэ һайн гэрнүүдые барихаяа яанаб гээд олон хүн һанаа бэлэй. Нэзрэзшье, Улаан-Удэ хотоһоо электричкээр 40 минутын туршада хүрэдэг энэ аршаан хотын хүн зондо ехэ таатай байха һэн. Граждан авиаци эндэ гэрнүүдые барихаяа байна гэһэн һураг худал байба гэжэ ойлгоод. «Электромашина», Кировэй нэрэмжэтэ заводууд, «Забайкаллес», «Бурятстрой» нэгэдэлнүүд, 1-дэхи автобаза, «Бурятскагропромсоюз» гэжэ эмхи зургаануд эндэ өөрынгөө профилакторинуудые байгуулжа, хоёр дабхар модон гэрнүүдые барижа, гансал зуной сагта хүдэлгүүлдэг болоо бэлэй.

Эндэ байхадаа бидэ медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй хэруунһан доро бэеэ аргалуулжа, һайн амараабди гэжэ хэлээ һаам, энэм худал болохо. Юундэб гээдэ, вонка абадег корпусууд соо медигуудые бидэ оройдоо хараагүйбди. Эндэ гансал санитарка шала угаажа ябаха. Медицинын хүдэлмэрилэгшэд ойро зуурын сагта зунай үедэ эндэ хүдэлмэрилдэг, тиимэһээ амарагшадай бэеэ махабадые һаннаар аргалахаяа ямарчагүй. Эндэхи врачнууд амарагша хүнэй бэеэн энэ элүүрэй түлөө харюусалгатайгаа ороидоошье мэдэрнэгүй бшуу.

Эдэ профилакторинуудшье удаан байхагүй ха гээд һанагдана. Юундэб гэхэдэ, тэрэ гэнэннээ хойшо өөрын дураар, зоогон соогоо профилакторинуудые бариха хэрэг тогтоогдонхой, халуун аршаантай зургаан скважиниң дүрбэниинь бульдозероор булагданшай. Мүнөө дээрэ гансал хоёр скважина хүн зоной бэеэ эмшэлхээр нээгдэнхэй юм. Хүн зоной бэеэн энэ элүүртэ шүхала хэрэгтэй аршаан булагаа юундэ газар доро булаха болоообибди гээд республикын хүтэлбэрилэгшэдөө һураха дурэ хүрэнэ. Комисси байгуулжа, энэ асуудагаар зохихо хэмжээ абахаар болоо. Болбосон түхэлтэй һайн курорт, эмшэдтэй санатори барихада яахаб? Дайнай ба ажалай ветераннуудай амарха гэр эндэ баряа һаа, һайн һэн. А. Хахалов статьяа сэгоо хүн зоной амарха һуури мүнөө бии байгаа турбаза, санаториинуудтэ дуу... жэ бэеэнь. Тиигэ... булагаа. Гаэар доро... ябадел ямар ушар...

Питателевска гэ... шаан нэрэлэгдэхэ... Ильинкэ гээд нэрэ... зоной түлөө ороо... хэн сэдьхэлтэй вэ... иигээд мартагдажа... жо байна. Өөрөө... левска аршаан гэ... нэрэ хүндыень бу... дэг үргэн нинээ... хэрэгтэй. Үшөө нэ... ньхэ хүсэлэнтэйб. Э... хэсэн мүнгөөр а... жуда олон тепл... ригдажа, амарагша... май һарадэ зунай... мидоо, үргэсэ эдэ... Мүнөө тэрэ тепл... ягданхай. Эдэ бүс... жа, Ильинка гэхэ... хан горхонуудай хэ... тэ гурим байгуулха... болоно бэшэ гүбэ... эрьедэ амаралтын... дые һайхаараар гүб... хэзээ бии болохо... дал тухайгаа имагт... байнгүй. Эдэ эжэ... нөөнэй бэйдалаг... болоөл, нихэд ту... шэд.

С. ХАНДА...
дайчэй ба ажалай...

АРШААН БУЛАГ ЮУНДЭ БУЛАГДААБ...

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЫН ҺОНИН

Буряадай хүнгэн атледүүд үндэр үрэ дүнгүүдые харуулжа үргэлжэлһөөр.

Брянск хотын «Десна» гэжэ стадион дээрэ үнэгэрэгдэһэн СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагша, спортын мастер Наталья Соломинская хоёр зайда —3000 болон 10.000 метрэ — илалта туйлажа, чемпионой нэрэ эзэргэдэ хүртэбэ гэжэ мэдээсээ һэмди.

Буряадай худөө ажахын институтдай студентка Ирина Прихоч дабалтануудтай 2000 метрэй зайда хоёрдохи һуури эзэлжэ, мүнгэн медаляар шагнагдаһан байгаа. Тиихэдэ тэрэ энэ зайе 6 минута 39,58 секунда соо гаталжа, республикынгаа урдын рекордые 13 секундаар үлүүлээ һэн. Энэнь СССР-эй спортын мастерай нормоһоо дээшээ болоно.

Тренернүүд В. Н. Аверков, П. К. Михалев хүнгэн атлетикээр спортын шэнэ мастерые һурган бэлдэһэн байгаа.

Хүнгэн атлетикээр «Трудовые резервы» бүлгэмэй Россиин худэлмэрэз эхилхын урда үгэ хэлэһэн байна. СССР-эй Верховно Советэй хоёрдохи сессиин түрүүшын үдэрһөө бэшэгдэнэн ТАСС-ай тоосоон газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанда нинтэлэгдээ.

Арадай хиналтын органуудай ажал хэрэгүүдтэ зорюулагдаһан тусхай хуудаһан номерто байха. Буряадай АССР-эй Арадай хиналтын комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Б. Николаевай статья газетын уншагшадай анхаралда байха. Республикын ажахынуудай малай үбэлжэлгын харюусалгатай хаһые хэр эмхитэйгээр үгтажа байһан тухай автор энэ статья соогоо тодорхой тоо баримтануудтайгаар хөөрэнэ. Глаабурятстрой нэгэдэлэй автобазын арадай хиналтын бүлэгэй түрүүлэгшэ Владимир Михайлович Шабановтай журналист Леонид Синегрибовэй эмхидхэһэн «Нюдэ далдалһан ажал манда хэрэгтэй бэшэ» гэжэ гаршаг тай хөөрэлдөөн энэ хуудаһанда үгтэбэ. Мүн энэ хуудаһанда «Республикын арадай хиналтын комитедүүдтэ» гэһэн гаршаг доро тобшо мэдээсэлнүүдэй суглуулбари үгтэнхэй.

Буряадай АССР-эй Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо Батуринай «Усалай диилэнхинь — харгы замда» гэжэ гаршаг тай статья барлагданхай. Мүн газетын мүнөө-дэрэй номерто... арадай дружины... Газетын дүрбэ... луулбарида, спор... мэдээсэлнүүдтэ зо...

Буряадай АС... налистнуудай... правлени, «Буря... «Правда Буряти... дежь Бурятии... дэй редакциин... 10 гаран кандидативүүд дайнай... Совет... лай ветеран, ... үнинэй журн... нэгэн, Александ... орденой кавал...

Гаган Дан...
ДАНЗАН...

Буряадай... ХУ... ССР-эй Верховно Советэй сессиин... МОСКВА. 19.05—Шэнэ һонин. 19.15—Боксоор дэлхэйн чемпионат. 21.05 — Хальмагай АССР-эй Гостелерадиогой дамжуулга. 21.45—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 22.00—СССР-эй Верховно Советэй сессиин дээрэ.

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

Спорт — Спорт — Спорт — Спорт — Спорт

БУРЯАДАЙ багшанарай институтдай студентка, спортын мастер Гэрэлма Эрдынеева профсоюзуудай спортын бүлгэмэй областной советэй командын гэшүүн юм. Тэрэ профсоюзуудай Россин советэй чемпионой нэрэ эзэргэдэ хүртэһэн, шангай һууринуудые эзэлһэн намтартай.

Профсоюзуудай Россин советэй һаяхан Улаан-Удэдэ болоһон мүрысөөндэ Гэрэлма Эрдынеева 312 очко тудажа, бронзо медаляар шагнагдаһан байгаа. Түрүүшын хоёр удэрэй дүнгүүдэр гэхэ гү, али М-1 упражненоэр хэрбахадаа, тэрэ 1197 очко тудажа, хоёрдохи һуури эзэлээ һэн.

Командна тоосоогоор Буряадай областной советэй команда 921 очко абажа, 11 очкогоор Тувын АССР-эй түлөөлэгшэдые ахижа, илалта туйлаад, Россин советэй дамжуулгын кубогаар шагнагдаа һэн. Энэ амжалтада Гэрэлма Эрдынеева ехэ хубгаяа оруулһан байха юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Г. Эрдынеева.

В. ГАРМАЕВАЙ фото.

ТАТЬЯНА ЕЛИСЕЕВАГАЙ АМЖАЛТА

Эхэнэрнүүдэй дунда мэргэн буудалгаар ДОСААФ-ай Россин комитедэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Краснодар хотодо болобо. Россин Федерациин 20 гаран командын мэргэшүүл хабаадаһан байгаа.

Мүрысөөнэй дүнгүүдээр ДОСААФ-ай Буряадай обкомой спортын клубай команда табадахи һуури эзэлбэ.

Манай республикын суглуулагдамал командын гэшүүн, спортын мастерта кандидат Татьяна Елисеева МВ-5 упражненеэр буудахадаа, 574 очко тудажа, Россин комитедэй чемпионой нэрэ эзэргэдэ хүртөө. Гадна тэрэ СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэһэн байха юм.

Хойто удэрынь Тэтьяна МВ-13 упражненеэр буудахадаа, хоёрдохи һуури эзэлжэ, мүнгэн медаляар шагнагдаба. Бага аматай буугаар эзэсоод буудахадаа, тэрэ республикын шэнэ рекорд тогтоогоо.

Мүнөө Татьяна Елисеева мэргэн буудалгаар Сибирь болон Алас-Дүрна зүгэй кубогта хүртэхын түлөө октябрь һарын эхээр Хабаровск хотодо үнэгэргэдэхэ мүрысөөндэ һорилго, бэлэдхэл хэжэ байна.

Ж. БАТОМУНКОЕВ.

ТОБШОХОН...

БАРИЛДААН, ... дунда дүрэ булаа... рилдаагаар «Труд... вы» бүлгэмэй Росс... түрүү һуури эзэ... мүрысөөн Кисловод... болобо. Энэ бүлэ... даа областной сов... даһаа Улаан-Удын... мэргэжэлэй 7-дохи... һураша Бадма-Цы... ея өөрынгөө шэ... 6-дэхи һуури эзэ... юзна советэй тө... дандэ хабаадаха... тээ.

Эрэшүүлэй дүн... буляалдалгын б... «Трудовые резе... мэй Россин совет... Нальчик хотодо л... ний республикэй... мастерта кандид... Лхасаранов Гонт... гэгшэд өөһэд өөрө... нүүрьүүдэ эрхим... тоодо ороо. Ко... үнэгэргэдэхэ бүх... ведэй түгэсхэлэй... хабаадаа.

ҺУР ХАРБАЛГА... зуудай спортын б... рядай областной с... нер Валентина Д... зарова зохёохы... наэр худалжэ, б... олохон. Буряад... жуулжа байна. Э... Наа Улаан-Удын б... гуулиин 9-дэхи к... ша Владислав С... далтай. Энэ жэлд... ехэ ехэ мүрысөө... һан байха юм. М... лиин сугуулгуулд... дын бүридэлдэ... залгашуулай д... харбалгаар «Дин... мэй Тубэй совет... нэрэ эзэргэдэ хүр... союзна республи... шүүлэй дунда э... бүхэсоюзна зан... сөөн Орёл хотодо... Эндэ В. Сагаев... ненөөр хаббахада... тудажа, шангаа...

Б-М. Ж...

КОМАНДААРАА ХОЁРДОХИ ҺУУРИДА...

Улаан-Удын локомотив-вагон заһабарилгын заводой хүдэлмэришэн Андрей Захрялин хүндэшэг шэгнүүртэ түгэсхэлэй мүрысөөндэ Ульяновскын атледые ороёдоол 28 секунда соо илажа, түрүү һуури эзэлбэ. Тиигэжэ айхабтар шанга тэмсэлдэ манай команда барилдаанай хибэсэй эзэдтэ гартажа, хоёрдохи һуури эзэлһэн байгаа. Хойто-Осетиин барилдаашад гурбадахи шанда хүртөө.

Шэхэ хатуушуулай дунда классическа барилдаагаар Россин Федерациин түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ хабаадахаяа Ульяновск хото ошоходоо, урдаа ехэ зорилго табяагүй һэмди. Мэргэжэл шадабаряа дээшэлүүлхэ, шадаал һаа, һайнаар барилдаха гэһэн зорилготой бэлэйбди.

ЛВРЗ-гэй хүдэлмэришэн Егор Аюшеев Осетиин барилдаашан Омаровтай уулзахадаа, һүүлшын секунданууда илажа, командынгаа гэшүүдые зоригжуулаа һэн. Энээнһээ хойшо хубүүднай урагшатай һайнаар барилдажа, хэдэн илалта туйлаба.

Хэлхеэ холбооной 2-дохи отделениин хүдэлмэришэн Евгений Вялов илангаяа эдэбхитэй байгаа. Тэрэ хэдэн дахин 5 балл абажа, мүрысөөнэй хоёрдохи удэртэ болзорһоо урид чемпион болобо.

Эгээл энэ үедэ харагшад болон судьянар манай барилдаашадта анхаралаа өгэхэр хандуулаа һэн. Юундэб гэхэдэ, һонирхолтой тактическа шиидхэбэринүүдые ороо шадаһан байгаа. Эндэ Аюшеев шалгарба. Түгэсхэлэй мүрысөөндэ гарахын тула Ульяновскын Копытовтай барилдахадаа, Егор гоё һайхан арга дүрэтэй байһанаа харуулаа, һүүлшын секунда... эзлэгдэ Аюшеев Татаарай АССР-эй түлөөлэгшэ Хузиниие 3 минута соо яаха аргагүй булюугаар илажа гараба.

Буряад ороной командаһаа шэхэ хатуу үхибүүдэй һурадаг интернат һургуулиин һурагша Абида Ринчинова 48 килограммай шэгнүүртэ илалта туйлаһан байна. Энэ хадаа тэрэнэй түрүүшын ехэ амжалта гээшэ. 16-тай Ринчиновэй һорилго бэлэдхэлдэ үшөө горитой дутуу дунданууда бии байһанинь эли.

Артур Цыренжапов илалта туйлаха аргатай б... бүхы арга хэбэ... шаданшуй, һүүлшы... залгада шүүгдэжэ... далаяр шагнагдаа...

Тиигэжэ шэхэ... бүхэроссийн булг... дай правлениин к... сическа барилдаа... түрүү һуури эзэлж... рысөөндэ түрүүш... дохи һуури эзэлбэ... пионууд октябрь... кентдэ болохо СС... һуури эзэлхын... сөөндэ амжалта... гэжэ этигэн найд...

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Байгша оной сентябриин 25-да Москвада СССР-эй Верховно Советэй намарай сесси хүдэлмэрэз эхилбэ. СССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшэ М. С. Горбачев, Верховно Советэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо А. И. Лукьянов сессиин хүдэлмэрэз эхилхын урда үгэ хэлэһэн байна. СССР-эй Верховно Советэй хоёрдохи сессиин түрүүшын үдэрһөө бэшэгдэнэн ТАСС-ай тоосоон газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанда нинтэлэгдээ.

Арадай хиналтын органуудай ажал хэрэгүүдтэ зорюулагдаһан тусхай хуудаһан номерто байха. Буряадай АССР-эй Арадай хиналтын комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Б. Николаевай статья газетын уншагшадай анхаралда байха. Республикын ажахынуудай малай үбэлжэлгын харюусалгатай хаһые хэр эмхитэйгээр үгтажа байһан тухай автор энэ статья соогоо тодорхой тоо баримтануудтайгаар хөөрэнэ. Глаабурятстрой нэгэдэлэй автобазын арадай хиналтын бүлэгэй түрүүлэгшэ Владимир Михайлович Шабановтай журналист Леонид Синегрибовэй эмхидхэһэн «Нюдэ далдалһан ажал манда хэрэгтэй бэшэ» гэжэ гаршаг тай хөөрэлдөөн энэ хуудаһанда үгтэбэ. Мүн энэ хуудаһанда «Республикын арадай хиналтын комитедүүдтэ» гэһэн гаршаг доро тобшо мэдээсэлнүүдэй суглуулбари үгтэнхэй.

Буряадай АССР-эй Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо Батуринай «Усалай диилэнхинь — харгы замда» гэжэ гаршаг тай статья барлагданхай. Мүн газетын мүнөө-дэрэй номерто...

Кино, театрнуудта

«ДРУЖБА»
ПУГАЛА — в 10, ЛЕДИ ДЖЕЙН (2 серии) — в 12, 15, 18-10, 20-50.
«РОДИНА»
ДАЙ ЛАПУ, ДРУГ — в 10, 16, ХРОНИКА ОБЪЯВЛЕННОЙ СМЕРТИ — в 12, 14, 18, 20, 21-50.
«ПРОГРЕСС»
Красный зал — ПОБЕГ — в 9-30, 11-30, 13-30, 15-30, 17-30, 19-30, 21-30. Зеленый зал — ОЖОГ — в 9-40, 14-20, 19, ТРУДНО ПЕРВЫЕ СТО ЛЕТ (2 серии) — в 11-40, 16-20, 20-50.
«ЭРДЭМ»
ЗАЯЧЬЕ СЕРДЦЕ — в 9-40, 14-30, КИНГ-КОНГ ЖИВ — в 11-10, 12-50, КАК ТРИ МУШКЕТЕРА (2 серии) — в 16, 18-30, 20-50.
«ОКТЯБРЬ»
ПОСЛЕ ДОЖДИЧКА, В ЧЕТВЕРГ — в 9-40, 14, ЛЕДИ ДЖЕЙН (2 серии) — в 11-20, 15-40, 18-10, 20-40.
«ВОСТОК»
МАЛЬЧИШКИ МЕЧТАЮТ — в 15-30, ПРИКЛЮЧЕНИЯ АЛИБАБЫ И СОРОКА РАЗБОЙНИКОВ — в 18, 21.
«БАЙКАЛ»
АВТОПОРТРЕТ НЕИЗВЕСТНОГО — в 18-30, 20-30.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—«16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда». Хабсаргалта. 10.20—Мультфильмнүүд. 10.55—Арадай уран бэлигэй телепрограммануудай «Һонинго» гэһэн уласхоорондын VIII фестиваль. (Йеменэй Араб Республика). 11.30—«Аяншалагшадай клуб». 12.30—Татар хүгжэмэй концерт. 12.50—«Цена»—уран һайханай фильм. 14.40—Н. Островский. «Булад язжа хатуужааб». 15.30—Баримтата фильм. 16.20—В. А. Моцарт. Сонатануд. 17.00—Хүүгэдтэ зорюулагдаһан дамжуулга. 18.30—Баримтата фильм. 18.45—«16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда». 19.30—Мүнөөдэр—түби дэлхэй дээрэ. 19.45—«Зеркало для героя»—уран һайханай фильм. 1-дэхи, 2-дохи сери. 22.00 — Время. 22.30—Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.40—Концерт. 23.55—«Мүнөөдэр—түби дэлхэй дээрэ». 00.10—Ехэшүүлдэ—мультфильмнүүд.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15, 12.15—Агы нухэнүүдэй нюусануд. 9.35, 10.35—Информатикын ба тоолон тодорхойлолгын техникын эшэ үндэһэнүүд. 10.05, 11.05 — Немец хэлэн. 11.35, 12.40—Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 12.05 —Шэнэ һонин. УЛААН-УДЭ. 17.25—«Хубүүд-басагад». 18.00 —Байгал. 18.15—Улаан-Удэ хотын түүхын-революционно хүшөөнүүд. 18.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 19.05—Шэнэ һонин. 19.15—Боксоор дэлхэйн чемпионат. 21.05 — Хальмагай АССР-эй Гостелерадиогой дамжуулга. 21.45—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 22.00—СССР-эй Верховно Советэй сессиин дээрэ.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:
индекс 670000

УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор — 2-50-96, приемная — 2-54-54, зам. редакторв — 2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь — 2-50-52, секретариат — 2-66-76; отделы; партийной жизни и пропаганды—2-60-91—2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, сельского хозяйства — 2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта — 2-69-58, культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63, информации—2-34-05, переводов—2-54-93, писем и селькоров — 2-67-81, корректорская—2-33-61, выпускающие—2-35-95. собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, Северобайкальск— 35-73, п. Хоринск — 55-6-99.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35 Н-04560. Заказ № 222. Индекс 04613